GÖRÖG ÉS ROMAI REMEKIRÓK ISKOLAI KÖNYVTÁRA

14

M. TULLI CICERONIS

DE IMPERIO GNAEI POMPEI

ORATIO AD QUIRITES

(PRO LEGE MANILIA)

MAGYARÁZTA

Dr KONT IGNÁCZ

BUDAPEST 1883

AZ EGGENBERGER-FÉLE KÖNYVKERESKEDÉS KIADÁSA

HOFFMANN ÉS MOLNAR

Ára 50 kr.

GÖRÖG ÉS RÓMAI REMEKIRÓK

ISKOLAI KÖNYVTÁRA

czim alatt egy oly vállalat meginditásába fogtunk, mely a görög s római klasszikusokat az **iskolai használat** *szempontjából szükséges magyarázatokkal és felvilágositásokkal ellátva, különösen a* **gymnasialis oktatás** *emelésének álljon szolgálatában.*

Ezen gyüjteményben eddigelé megjelent:

Anthologia latina. Latin költészeti olvasókönyv. Bevezetéssel, magyarázatokkal és metrikai függelékkel ellátta **Pirchala Imre.** Ára 80 kr.

M. Tulli **Ciceronis** de imperio gnaei Pompei oratio ad quirites (Pro lege Manilio). Magyarítá **Dr. Kont Ignácz.** Ára 40 kr.

P. Cornelii Taciti analium ab escessu Divi Augusti libri I–VI. Bevezetéssel és tárgymutató kivonatokkal ellátta **Petrovich Ferencz.** Ára 90 kr.

Szemelvények **Herodotos** művéből. Kiadja és jegyzetekkel ellátta **David István.** Két térképpel. Ára 80 kr.

Q. Horatii Flacci opera omnia. I. **Carmina.** Bevezetésekkel és magyarázatokkal ellátták **Bartal** és **Malmosi.** Ára 90 kr.

Q. Horatii Flacci opera omnia. II. Satirae et epistolae. Bevezetésekkel és magyarázatokkal ellátták **Bartal** és **Malmosi.** Ára 70 kr.

Jegyzetek **Q. Horatii Flacci** opera omniához. Készité **Bartal** és **Malmosi.** Ára — (Sajtó alatt.)

Titi Livii ab urbe condita. Liber XXI, XXII. Bevezetéssel és magyarázatokkal ellátták **Bartal** és **Malmosi.** Két térképpel. II. kiadás. Ára 90 kr.

M. TULLI CICERONIS

DE IMPERIO GNAEI POMPEI

ORATIO AD QUIRITES.

(PRO LEGE MANILIA.)

MAGYARÁZTA

Dr. KONT IGNÁCZ.

BUDAPEST, 1883.

KIADJA AZ EGGENBERGER-FÉLE KÖNYVKERESKEDÉS.

(HOFFMANN ÉS MOLNÁR.)

Budapest, 1883. Az Athenaeum r. társ. könyvnyomdája.

ELÖSZÓ.

Ciceró e beszédének kiadásakor abból a meggyőződésből indultam ki, hogy kétségkivűl legalkalmasabb olvasmányul szolgál azoknak, akik Ciceróval meg akarnak ismerkedni. Bővebben ezt a bevezetésben fejtem ki; itt csak néhány szót szólok a kiadás berendezéséről. A bevezetésben lehető rövidségre iparkodtam; épen csak annyi, amennyi a beszéd szükségképi megértésére elegendő. Magát a beszédet szónoklattani részletei szerint osztottam fel, úgy hogy az egész beszéd szerkezete tisztán áll az olvasó előtt. A szöveget Halm legujabb kiadása után adom, némely helyen azonban Richter-Eberhard javitásait is elfogadtam. Erre jő a rövid analysis, amely a beszéd váza. A szöveghez irt jegyzetekben nem magyaráztam meg mindent teljesen, hanem csak inkább utaltam a magyarázandóra: szóval a kiadással nem akartam a tanulót a gondolkodástól felmenteni, sem pedig a tanár működését korlátolni. Hatá-

rozottan őrizkedtem az utalásoktól; ebben a bajban sinlődik legtöbb magyarázatos kiadásunk. Az illető kiadók mindig elfeledik, hogy az a német magyarázó, a kinek művét rendesen csak forditják, utalhat a többi német magyarázatos kiadásra, de nekünk, minthogy ezeknek még nagyobbrészt hijjában vagyunk, utalnunk nem szabad. A tulajdonnevek magyarázatában különösen a beszédben előforduló viszonyokra és tényekre voltam figyelemmel s bővebben csak a Mithridatesről és Pompeiusról szóló cikkeket tárgyaltam, minthogy az egész beszéd e két személy körül forog.

Hogy kiadásom az eddig divóktól berendezésben elüt, az — remélem, nem lesz kárára; egy német kiadás szó szerinti forditója nem voltam, hanem iparkodtam a legjobb német kiadások mellett a francia és angol kiadásokat is tekintetbe venni.

A tárgy berendezésében Dr Kármán Mór szives utasitásai igazitottak el, a miért neki e helyen köszönetet mondok.

Budapesten, július hóban 1880.

Dr. Kont Ignác.

BEVEZETÉS.

A Mithridates elleni harmadik háboruban (72. K. e.) Lucius Aulus Lucullus, a gazdagságáról és fényüzéséről hires római lovag, volt a hadak fővezére. Hat éven át szerencsésen küzdött Mithridates ellen, szárazon és vizen több izben megverte s tartmányaiból kiüzte. Mithridates vejéhez Tigraneshez, Arménia királyához, menekült, a ki eddig a háboruban tettleges részt nem vett. Lucullus Appius Claudius által most azt követelte tőle, hogy szolgáltassa ki ipját, a mitől Tigranes vonakodott. A fővezér erre hadát Arméniába vezette, s miután Mithrobarzanes seregét szétverte, Tigranocerta, az ujonnan épitett székváros alá vonult, ahol Tigranes seregét tönkre tette. Tigranes, aki eddig ipját mindenben mellőzte, átlátta, hogy nem bir a rómaiakkal s Mitridatessel együtt még egyszer csatára készült, azonban Arsanias folyó mellett ismét megveretett. (68.) Lucullus még tovább akart nyomulni, azonban katonái a sok csatározástól már elfáradtak s nem engedtek vezérök dicsszomjának, akit különben sem kedveltek, minthogy zsákmányolásaiknak utját állta. Lucullusnak tehát meg kellett állapodnia; seregét Mygdoniába téli szállásra vezette. Azonban a katonák e termékeny vidékkel sem elégedtek meg, mig végre egyesek bujtogatására a lázadás nyiltan kitört. Lucullus ez által mindenben meg volt akadályozva. Mithridates és Tigranes felhasználták ezt az alkalmat s Lucullus legatusait egymásután megverték. Midőn a főtáborban az a hir terjedt

el, hogy Acilius Glabrio nyerte el a fővezérséget, a lázadás még nagyobbodott s Lucullusnak tétlenül kellett néznie Mithridates hóditásait. Seregének egy része Cappadociába vonult, a másik rész Glabriohoz pártolt, a ki eleintén azt hitte, hogy Lucullus elől elnyerheti a babért, de midőn látta, hogy Mithridatest nem támadhatja meg, tétlenül Bithyniában maradt. Mithridates ez alatt régi birodalmát majdnem egészen visszafoglalta. E válságos helyzetben C. Manilius néptribun azzal a javaslattal lépett a nép elé, (66.) hogy a háboru vezetését bizzák Pompeiusra, aki ekkor a háboru szinhelyéhez közel, Ciliciában állt serege élén. A kalózok elleni háborut szerencsésen befejezte volt, s a gabiniusi törvény értelmében, mint korlátlan fővezér nagy sereggel rendelkezett. A senatus egy része átlátta a maniliusi javaslat veszélyét, mert ha törvénynyé válik, akkor Pompeius oly nagy hatalom birtokában van, amely a köztársaságra nézve egykor veszélyessé válhat. Az optimatesek közül sokan ellene voltak; különösen Hortensius és Catulus hevesen keltek ki a javaslat ellen. A nép azonban szerette és imádta Pompeiust, s ennek folytán Caesar s különösen Cicero pártolására a javaslatot mind a tribusban elfogadták. Pompeius elnyerte a főhatalmat s Mithridatest szerencsésen legyőzte. Itt is kedvezett neki a szerencse, mint mindenütt; a mit mások megkezdettek, azt ő bevégezte. Mithridates seregétől s saját családjától elárultatva, öngyilkossá lett.

Mi inditotta Cicerot, aki mindig az optimatesek pártján volt, ekkor arra, hogy a nép akarata szerint járjon el, az nehezen dönthető el. Tán hálás akart lenni a nép iránt, amely őt egyik méltóságból a másikra emelte, vagy tán azt remélte, hogy Pompeius egykor a consulatusra segitheti őt? A lovagoknak is tetszett Cicero e föllépése, mert ők Lucullust gyülölték, s igy Pompeius ügyét segitették. Cicerót is elvakitotta Pompeius höstetteinek fénye, s az ázsiai ügyeket oly szomorúaknak gondolta, hogy azokon, véleménye szerint csakis Pompeius segithetett. Ha tudta volna, hogy Pompeius hatalma egykor majd

veszélylyel fenyegeti az államot, akkor már hazaszeretelénél fogva is feltehetjük róla, hogy nem ajánlotta volna oly melegen, amint valósággal tette. Különben is beszédének nem is az volt a célja, hogy meggyőzze a népet, amely ugyis Pompeiust akarta, hanem csak nagyobb sulyt akart kölcsönözni ezáltal a nép akaratának, s ezt szép történeti fejtegetései által el is érte.

E beszéd, a mellett hogy Cicero itt legelöször szól a néphez államügyekben és világos, vonzó előadása és szép nyelvezetének összhangja által remekel s a *medium dicendi genus* mintaképeül szolgálhat, ezenfelül egyetlen maradványa azon ó-kori tanácskozó beszédnek, mely tökéletesnek mondható. Az egyes részek — exordium, narratio, confirmatio, refutatio és peroratio — itt világosabban ismerhetők meg, mint bármely más beszédben, azért növendékeinknek, akik Cicerot először olvassák, mindenesetre legjobb szolgálatot véltünk tenni, ha e beszédet rövid magyarázatokkal első ciceroi olvasmányul adjuk kezükbe.

M. TULLI CICERONIS
DE IMPERIO CN. POMPEI ORATIO AD QUIRITES.

Exordium. A szónok indokolja, hogy miért jelenik meg most legelöször a rostrumon. Eddig részint fiatalsága, részint barátai ügyeinek védelmezése tartóztatta. Örvend, hogy elsö nyilvános fellépése alkalmával Pompeiust dicsöítheti.

I. Quamquam mihi semper frequens conspectus 1
vester multo iucundissimus, hic autem locus ad agendum amplissimus, ad dicendum ornatissimus est visus, Quirites, tamen hoc aditu laudis, qui semper optimo cuique maxime patuit, non mea me voluntas adhuc, sed vitae meae rationes ab ineunte aetate susceptae prohibuerunt. Nam cum antea per aetatem nondum huius auctoritatem loci attingere auderem statueremque nihil huc nisi perfectum ingenio, elaboratum industria adferri oportere, omne meum tempus amicorum temporibus
transmittendum putavi. Ita neque hic locus vacuus um- 2
quam fuit ab iis, qui vestram causam defenderent, et meus labor in privatorum periculis caste integreque versatus ex vestro iudicio fructum est amplissimum consecutus. Nam cum propter dilationem comitiorum ter praetor primus centuriis cunctis renuntiatus sum, facile intellexi, Quirites, et quid de me iudicaretis et quid aliis praescriberetis. Nunc cum et auctoritatis in me tantum sit, quantum vos honoribus mandandis esse voluistis et ad agendum facultatis tantum, quantum homini vigilanti ex forensi usu prope cotidiana dicendi exercitatio potuit adferre, certe et si quid auctoritatis in me est, apud eos utar, qui eam mihi

dederunt, et si quid in dicendo consequi possum, iis ostendam potissimum, qui ei quoque rei fructum suo iudicio tri-
3 buendum esse duxerunt. Atque illud in primis mihi lactandum iure esse video, quod in hac insolita mihi ex hoc loco ratione dicendi causa talis oblata est, in qua oratio deesse nemini possit. Dicendum est enim de Cn. Pompei singulari eximiaque virtute: huius autem orationis difficilius est exitum quam principium invenire. Ita mihi non tam copia quam modus in dicendo quaerendus est.

4 II. Atque ut inde oratio mea proficiscatur, unde haec omnis causa ducitur, bellum grave et periculosum vestris vectigalibus ac sociis a duobus potentissimis regibus infertur, Mithridate et Tigrane, quorum alter relictus, alter lacessitus occasionem sibi ad occupandam Asiam oblatam esse arbitrantur. Equitibus Romanis, honestissimis viris, adferuntur ex Asia cotidie litterae, quorum magnae res aguntur in vestris vectigalibus exercendis occupatae: qui ad me pro necessitudine, quae mihi est cum illo ordine, causam rei publicae periculaque rerum
5 suarum detulerunt: Bithyniae, quae nunc vestra provincia est, vicos exustos esse complures: regnum Ariobarzanis, quod finitimum est vestris vectigalibus, totum esse in hostium potestate: L. Lucullum magnis rebus gestis ab eo bello discedere: huic qui successerit non satis esse paratum ad tantum bellum administrandum: unum ab omnibus sociis et civibus ad id bellum imperatorem deposci atque expeti, eumdem hunc unum ab hostibus metui, praeterea neminem.

Narratio. Röviden elmondja a tényállást. Mithridates és Tigranes, e két hatalmas király, meghóditották az azsiai tartományokat. Csak egy kitünö hadvezér segithet a bajon, s ez: Pompeius.

6 Causa quae sit videtis: nunc quid agendum sit considerate. Primum mihi videtur de genere belli, deinde de magnitudine, tum de imperatore deligendo esse dicendum. Genus est belli eius modi, quod maxime vestros animos excitare atque inflammare ad persequendi studium debeat: in quo agitur populi Ro-

Divisio. Három ré zre osztja tárgyát; elös ör magáról a háboruról, azután annak nehézségeiről s végre a hadvezér valasztásáról akar szólni.

mani gloria, quae vobis a maioribus cum
magna in omnibus rebus tum summa in re
militari tradita est: agitur salus sociorum
atque amicorum, pro qua multa maiores vestri
magna et gravia bella gesserunt: aguntur
certissima populi Romani vectigalia et ma-
xima, quibus amissis et pacis ornamenta et
subsidia belli requiretis: aguntur bona mul-
torum civium, quibus est a vobis et ipsorum
et rei publicae causa consulendum. III. Et 7
quoniam semper appetentes gloriae praeter
ceteras gentes atque avidi laudis fuistis, de-
lenda est vobis illa macula Mithridatico bello
superiore concepta, quae penitus iam insedit
ac nimis inveteravit in populi Romani no-
mine, quod is, qui uno die tota in Asia, tot
in civitatibus, uno nuntio atque una signifi-
catione litterarum cives Romanos necandos
trucidandosque denotavit, non modo adhuc
poenam nullam suo dignam scelere suscepit, sed ab illo
tempore annum iam tertium et vicesimum regnat et ita
regnat, ut se non Ponti neque Cappadociae latebris occul-
tare velit, sed emergere ex patrio regno atque in vestris
vectigalibus, hoc est, in Asiae luce versari. Etenim adhuc 8
ita nostri cum illo rege contenderunt imperatores, ut ab
illo insignia victoriae, non victoriam reportarent. Trium-
phavit L. Sulla, triumphavit L. Murena de Mithridate,
duo fortissimi viri et summi imperatores, sed ita trium-
pharunt, ut ille pulsus superatusque regnaret. Verum
tamen illis imperatoribus laus est tribuenda quod ege-
runt, venia danda quod reliquerunt, propterea quod ab
eo bello Sullam in Italiam res publica, Murenam Sulla
revocavit.

Confirmatio. (Tractatio.) Első rész. A háborut okvetlenül folytatni kell; mert 1. a római nép tisztessége és hadi dicsősége kivánja; 2. az ázsiai szövetségesek jóléte forog kérdésben; 3. az állam legszebb jövedelmei veszélyeztetnek; 4. sok római polgár birtoka e háborutól tétetik függővé.

Subdivisio. 1. A római nép dicsőségéről; az elődök minden sértést megboszultak s az utódok boszulatlanul akarnának hagyni annyi megaláztatást?

IV. Mithridates autem omne reliquum tempus non 9
ad oblivionem veteris belli, sed ad comparationem novi
contulit: qui postea, cum maximas aedificasset ornassetque
classes exercitusque permagnos quibuscumque ex gentibus

potuisset comparasset et se Bosphoranis finitimis suis
bellum inferre simularet, usque in Hispaniam legatos ac
litteras misit ad eos duces, quibuscum tum bellum gere-
bamus, ut, cum duobus in locis disiunctissimis maximeque
diversis uno consilio a binis hostium copiis bellum terra
marique gereretur, vos ancipiti contentione districti de
10 imperio dimicaretis. Sed tamen alterius partis periculum,
Sertorianae atque Hispaniensis, quae multo plus firma-
menti ac roboris habebat, Cn. Pompei divino consilio ac
singulari virtute depulsum est: in altera parte ita res a
L. Lucullo summo viro est administrata, ut initia illa
rerum gestarum magna atque praeclara non felicitati eius,
sed virtuti, haec autem extrema, quae nuper acciderunt,
non culpae, sed fortunae tribuenda esse videantur. Sed de
Lucullo dicam alio loco et ita dicam, Quirites, ut neque
vera laus ei detracta oratione mea neque falsa adficta esse
11 videatur: de vestri imperii dignitate atque gloria, quoniam
is est exorsus orationis meae, videte quem vobis animum
suscipiendum putetis.

V. Maiores nostri saepe mercatoribus aut navicula-
riis nostris iniuriosius tractatis bella gesserunt: vos tot
milibus civium Romanorum uno nuntio atque uno tempore
necatis quo tandem animo esse debetis? Legati quod erant
appellati superbius, Corinthum patres vestri totius Grae-
ciae lumen exstinctum esse voluerunt: vos eum regem
inultum esse patiemini, qui legatum populi Romani consu-
larem vinculis ac verberibus atque omni supplicio excru-
ciatum necavit? Illi libertatem imminutam civium Roma-
norum non tulerunt: vos ereptam vitam negligetis? Ius
legationis verbo violatum illi persecuti sunt: vos legatum
12 omni supplicio interfectum relinquetis? Videte ne, ut illis
pulcherrimum fuit tantam vobis imperii gloriam tradere,
sic vobis turpissimum sit id, quod accepistis, tueri et con-
servare non posse.

2. A szövetségesek várva-várják már a segélyt.

Quid, quod salus sociorum summum in periculum ac
discrimen vocatur, quo tandem animo ferre
debetis? Regno est expulsus Ariobarzanes

rex, socius populi Romani atque amicus: imminent duo
reges toti Asiae non solum vobis inimicissimi, sed etiam
vestris sociis atque amicis, civitates autem omnes cuncta
Asia atque Graecia vestrum auxilium exspectare propter
periculi magnitudinem coguntur: imperatorem a vobis
certum deposcere, cum praesertim vos alium miseritis,
neque audent neque se id facere sine summo periculo
posse arbitrantur. Vident et sentiunt hoc idem quod vos, 13
unum virum esse, in quo summa sint omnia, et eum pro-
pter esse, quo etiam carent aegrius: cuius adventu ipso
atque nomine, tametsi ille ad maritimum bellum venerit,
tamen impetus hostium repressos esse intelligunt ac retar-
datos. Hi vos, quoniam libere loqui non licet, tacite rogant,
ut se quoque, sicut ceterarum provinciarum socios, dignos
existimetis, quorum salutem tali viro commendetis, atque
hoc etiam magis, quod ceteros in provinciam eius modi
homines cum imperio mittimus, ut etiam si ab hoste defen-
dant, tamen ipsorum adventus in urbes sociorum non mul-
tum ab hostili expugnatione differant, hunc audiebant
antea, nunc praesentem vident tanta temperantia, tanta
mansuetudine, tanta humanitate, ut ii beatissimi esse vi-
deantur, apud quos ille diutissime commoratur.

VI. Qua re si propter socios nulla ipsi iniuria laces- 14
siti maiores nostri cum Antiocho, cum Philippo, cum Aeto-
lis, cum Poenis bella gesserunt, quanto vos studio convenit
iniuriis provocatos sociorum salutem una cum imperii ve-
stri dignitate defendere, praesertim cum de maximis ve-
stris vectigalibus agatur? Nam ceterarum provinciarum
vectigalia, Quirites, tanta sunt, ut iis ad ipsas
provincias tutandas vix contenti esse possi-
mus, Asia vero tam opima est ac fertilis, ut
et ubertate agrorum et varietate fructuum et
magnitudine pastionis et multitudine earum
rerum, quae exportentur, facile omnibus ter-
ris antecellat. Itaque haec vobis provincia, Quirites, si et
belli utilitatem et pacis dignitatem retinere vultis, non
modo a calamitate, sed etiam a metu calamitatis est de-

3. A gazdag ázsiai államjövedelmek nem folyhatnak be rendesen, mert az ellenség fenyegető állást foglalt el.

15 fendenda. Nam in ceteris rebus cum venit calamitas, tum detrimentum accipitur: at in vectigalibus non solum adventus mali, sed etiam metus ipse adfert calamitatem. Nam cum hostium copiae non longe absunt, etiam si irruptio nulla facta est, tamen pecua relinquuntur, agri cultura deseritur, mercatorum navigatio conquiescit: ita neque ex portu neque ex decumis neque ex scriptura vectigal conservari potest: qua re saepe totius anni fructus
16 uno rumore periculi atque uno belli terrore amittitur. Quo tandem igitur animo esse existimatis aut eos, qui vectigalia nobis pensitant, aut eos, qui exercent atque exigunt, cum duo reges cum maximis copiis propter adsint? cum una excursio equitatus perbrevi tempore totius anni vectigal auferre possit? cum publicani familias maximas, quas in saltibus habent, quas in agris, quas in portubus atque custodiis, magno periculo se habere arbitrentur? Putatisne vos illis rebus frui posse, nisi eos, qui vobis fructui sunt, conservaritis non solum, ut ante dixi, calamitate, sed etiam
17 calamitatis formidine liberatos? VII. Ac ne illud quidem vobis negligendum est, quod mihi ego extremum proposueram, cum essem de belli genere dicturus, quod ad multorum bona civium Romanorum pertinet, quorum vobis pro vestra sapientia, Quirites, habenda est ratio diligenter. Nam et publicani, homines honestissimi atque ornatissimi, suas rationes et copias in illam provinciam contulerunt, quorum ipsorum per se res et fortunae vobis curae esse debent. Etenim si vectigalia nervos esse rei publicae semper duximus, eum certe ordinem, qui exercet illa, firmamentum ceterorum ordinum recte esse dice-
18 mus. Deinde ex ceteris ordinibus homines gnavi atque industrii partim ipsi in Asia negotiantur, quibus vos absentibus consulere debetis, partim eorum in ea provincia pecunias magnas collocatas habent. Est igitur humanitatis vestrae magnum numerum [eorum] civium calamitate prohibere, sapientiae videre multorum civium calamitatem a re publica seiunctam esse non posse. Etenim primum illud

4. Sok római polgár vagyonát elveszti; különösen az adószedők és a kereskedők.

parvi refert, rem publicam ipsam illa vectigalia postea victoria recuperare: neque enim iisdem redimendi facultas erit propter calamitatem neque aliis voluntas propter
timorem. Deinde quod nos eadem Asia atque idem iste 19
Mithridates initio belli Asiatici docuit, id quidem certe calamitate docti memoria retinere debemus. Nam tum, cum in Asia res magnas permulti amiserant, scimus Romae solutione impedita fidem concidisse. Non enim possunt una in civitate multi rem ac fortunas amittere, ut non plures secum in eamdem trahant calamitatem. A quo periculo prohibete rem publicam et mihi credite, id quod ipsi videtis: haec fides atque haec ratio pecuniarum, quae Romae, quae in foro versatur, implicata est cum illis pecuniis Asiaticis et cohaeret: ruere illa non possunt, ut haec non eodem labefacta motu concidant. Qua re videte num dubitandum vobis sit omni studio ad id bellum incumbere, in quo gloria nominis vestri, salus sociorum, vectigalia maxima, fortunae plurimorum civium coniunctae cum re publica defendantur.

Recapitulatio.

VIII. Quoniam de genere belli dixi, nunc de magni- 20
tudine pauca dicam. Potest enim hoc dici, belli genus esse ita necessarium, ut sit gerendum, non esse ita magnum, ut sit pertimescendum. In quo maxime laborandum est ne forte a vobis quae diligentissime providenda sunt contemnenda esse videantur.

A Confirmatio második része. A háboru nehó ségéről. Lucullus méltó ellensége volt Mithridatesnek és sok győzelmet is aratott.

Atque ut omnes intelligant me L. Lucullo tantum impertire laudis, quantum forti viro et sapienti homini et magno imperatori debeatur, dico eius adventu maximas Mithridati copias omnibus rebus ornatas atque instructas fuisse, urbemque Asiae clarissimam nobisque amicissimam, Cyzicenorum, obsessam esse ab ipso rege maxima multitudine et oppugnatam vehementissime, quam L. Lucullus virtute, adsiduitate, consilio summis obsidionis periculis liberarit:
ab eodem imperatore classem magnam et ornatam, quae 21
ducibus Sertorianis ad Italiam studio atque odio inflammata raperetur, superatam esse atque depressam: magnas

hostium praeterea copias multis proeliis esse deletas patefactumque nostris legionibus esse Pontum, qui antea populo Romano ex omni aditu clausus fuisset: Sinopen atque Amisum, quibus in oppidis erant domicilia regis, omnibus rebus ornatas ac refertas ceterasque urbes Ponti et Cappadociae permultas uno aditu adventuque esse captas, regem spoliatum regno patrio atque avito ad alios se reges atque ad alias gentes supplicem contulisse, atque haec omnia salvis populi Romani sociis atque integris vectigalibus esse gesta. Satis opinor haec esse laudis atque ita, Quirites, ut hoc vos intelligatis, a nullo istorum, qui huic obtrectant legi atque causae, L. Lucullum similiter
22 ex hoc loco esse laudatum. IX. Requiretur fortasse nunc quem ad modum, cum haec ita sint, reliquum possit magnum esse bellum. Cognoscite, Quirites: non enim hoc sine causa quaeri videtur. Primum ex suo regno sic Mithridates profugit, ut ex eodem Ponto Medea illa quondam profugisse dicitur, quam praedicant in fuga fratris sui membra in iis locis, qua se parens persequeretur, dissipavisse, ut eorum collectio dispersa maerorque patrius celeritatem persequendi retardaret. Sic Mithridates fugiens maximam vim auri atque argenti pulcherrimarumque rerum omnium, quas et a maioribus acceperat et ipse bello superiore ex tota Asia direptas in suum regnum congesserat, in Ponto omnem reliquit. Haec dum nostri colligunt omnia diligentius, rex ipse e manibus effugit. Ita illum a persequendi studio mae-
23 ror, hos laetitia tardavit. Hunc in illo timore et fuga Tigranes, rex Armenius, excepit diffidentemque rebus suis confirmavit et adflictum erexit perditumque recreavit. Cuius in regnum postea quam L. Lucullus cum exercitu venit, plures etiam gentes contra imperatorem nostrum concitatae sunt. Erat enim metus iniectus iis nationibus, quas numquam populus Romanus neque lacessendas bello neque temptandas putavit: erat etiam

A sok győzelem dacára sem sikerült a háborut befejezni, mert 1. Mithridates futtában kincseit hátra hagyta s e zsákmány a győzőket visszatartotta.

2. Tigranes és több más ázsiai nép fegyvert fogott Mithridates mellett.

alia gravis atque vehemens opinio, quae animos gentium
barbararum pervaserat, fani locupletissimi et religiosissimi
diripiendi causa in eas oras nostrum esse exercitum addu-
ctum. Ita nationes multae atque magnae novo quodam ter-
rore ac metu concitabantur. — Noster autem exercitus,
tametsi urbem ex Tigrani regno ceperat et
proeliis usus erat secundis, tamen nimia lon-
ginquitate locorum ac desiderio suorum com-
movebatur. Hic iam plura non dicam: fuit 24
enim illud extremum, ut ex iis locis a mili-
tibus nostris reditus magis maturus quam
processio longior quaereretur. Mithridates
autem et suam manum iam confirmarat et
eorum, qui se ex ipsius regno collegerant, et
magnis adventiciis auxiliis multorum regum
et nationum iuvabatur. Iam hoc fere sic fieri
solere accepimus, ut regum adflictae fortunae
facile multorum opes adliciant ad misericor-
diam, maximeque eorum, qui aut reges sunt
aut vivunt in regno, ut iis nomen regale magnum et san-
ctum esse videatur. Itaque tantum victus efficere potuit, 25
quantum incolumis numquam est ausus optare. Nam cum
se in regnum suum recepisset, non fuit eo contentus, quod
ei praeter spem acciderat, ut illam, postea quam pulsus
erat, terram umquam attingeret, sed in exercitum nostrum
clarum atque victorem impetum fecit. Sinite hoc loco, Qui-
rites, sicut poëtae solent, qui res Romanas scribunt, prae-
terire me nostram calamitatem, quae tanta fuit, ut eam ad
aures L. Luculli imperatoris non ex proelio nuntius, sed
ex sermone rumor adferret. Hic in illo ipso malo gravissi- 26
maque belli offensione L. Lucullus, qui tamen aliqua ex
parte iis incommodis mederi fortasse potuisset, vestro
iussu coactus, quod imperii diuturnitati modum statuendum
vetere exemplo putavistis, partem militum, qui iam stipen-
diis confecti erant, dimisit, partem M' Glabrioni tradidit.
Multa praetereo consulto, sed ea vos coniectura perspicite,
quantum illud bellum factum putetis, quod coniungant

3. Lucullus ekkor is fényes győzelmeket aratott, azonban katonái engedetlensége miatt nem viselhette tovább a háborut. Visszahivták s helyébe Acilius Glabriot küldték; de ez sem működhetik sikeresen, mert a fenyegető veszélyek közepette a katonák megtagadták tőle az engedelmességet.

reges potentissimi, renovent agitatae nationes, suscipiant integrae gentes, novus imperator noster accipiat vetere
27 exercitu pulso. X. Satis mihi multa verba fecisse videor, qua re esset hoc bellum genere ipso necessarium, magnitudine periculosum: restat ut de imperatore ad id bellum deligendo ac tantis rebus praeficiendo dicendum esse videatur.

A confirmatio harmadik része. I. A hadvezér választása. A hadvezérnek négy dologban kell kitünnie. Ismernie kell a hadügyet, derék katonának kell lennie, személye tiszteletben tartassék s végre hadi szerencséje legyen. Pompeius mind e feltételnek megfelel.

Utinam, Quirites, virorum fortium atque innocentium copiam tantam haberetis, ut haec vobis deliberatio difficilis esset, quemnam potissimum tantis rebus ac tanto bello praeficiendum putaretis! Nunc vero cum sit unus Cn. Pompeius, qui non modo eorum hominum, qui nunc sunt, gloriam, sed etiam antiquitatis memoriam virtute superarit, quae res est quae cuiusquam animum in hac causa dubium fa-
28 cere possit? Ego enim sic existimo, in summo imperatore quattuor has res inesse oportere, scientiam rei militaris, virtutem, auctoritatem, felicitatem. Quis igitur hoc homine scientior umquam aut fuit aut esse debuit? qui e ludo atque e pueritiae disciplinis bello maximo atque acerrimis hostibus ad patris exercitum atque in militiae disciplinam profectus est, qui extrema pueritia miles in exercitu fuit summi imperatoris, ineunte adulescentia maximi ipse exercitus imperator, qui saepius cum hoste conflixit quam quisquam cum inimico concertavit, plura bella gessit quam ceteri legerunt, plures provincias confecit quam alii concupiverunt, cuius adulescentia ad scientiam rei militaris non alienis praeceptis, sed suis imperiis, non offensionibus belli, sed victoriis, non stipendiis, sed triumphis est erudita. Quod denique genus esse belli potest, in quo illum non exercuerit fortuna rei publicae? Civile, Africanum, Transalpinum, Hispaniense [mixtum ex civibus atque ex bellicosissimis nationibus,] servile, navale bellum, varia et diversa genera et bellorum et hostium, non solum gesta ab hoc uno, sed etiam confecta, nullam rem esse declarant

1. A hadügyet már gyermekkorától fogva jól ismeri.

in usu positam militari, quae huius viri scientiam fugere
possit.

XI. Iam vero virtuti Cn. Pompei quae potest oratio 29
par inveniri? Quid est quod quisquam aut
illo dignum aut vobis novum aut cuiquam
inauditum possit adferre? Neque enim illae
sunt solae virtutes imperatoriae, quae vulgo
existimantur, labor in negotiis, fortitudo in
periculis, industria in agendo, celeritas in
conficiendo, consilium in providendo: quae
tanta sunt in hoc uno, quanta in omnibus
reliquis imperatoribus, quos aut vidimus aut
audivimus, non fuerunt. Testis est Italia quam ille ipse 30
victor L. Sulla huius virtute et subsidio confessus est libe-
ratam: testis est Sicilia, quam multis undique cinctam
periculis non terrore belli, sed consilii celeritate explicavit:
testis est Africa, quae magnis oppressa hostium copiis
eorum ipsorum sanguine redundavit: testis est Gallia, per
quam legionibus nostris iter in Hispaniam Gallorum inter-
nicione patefactum est: testis est Hispania, quae saepis-
sime plurimos hostes ab hoc superatos prostratosque con-
spexit: testis est iterum et saepius Italia, quae cum servili
bello taetro periculosoque premeretur, ab hoc auxilium
absente expetivit: quod bellum exspectatione eius atte-
nuatum atque imminutum est, adventu sublatum ac sepul-
tum: testes nunc vero iam omnes orae atque omnes exterae 31
gentes ac nationes, denique maria omnia cum universa
tum in singulis oris omnes sinus atque portus. Quis enim
toto mari locus per hos annos aut tam firmum habuit prae-
sidium, ut tutus esset, aut tam fuit abditus, ut lateret?
Quis navigavit qui non se aut mortis aut servitutis peri-
culi committeret, cum aut hieme aut referto praedonum
mari navigaret? Hoc tantum bellum, tam turpe, tam vetus,
tam late divisum atque dispersum quis umquam arbitrare-
tur aut ab omnibus imperatoribus uno anno aut omnibus
annis ab uno imperatore confici posse? Quam provinciam 32
tenuistis a praedonibus liberam per hosce annos? quod

2 Derék katona, mert fáradhatlan a munkában, nem ijed vissza a veszélytől, vállalataiban serény s gyorsan végez velök, készületeiben óvatos. E tulajdonságoknak már sokszor jelét adta.

vectigal vobis tutum fuit? quem socium defendistis? cui praesidio classibus vestris fuistis? quam multas existimatis insulas esse desertas? quam multas aut metu relictas aut a praedonibus captas urbes esse sociorum? XII. Sed quid ego longinqua commemoro? Fuit hoc quondam, fuit proprium populi Romani, longe a domo bellare et propugnaculis imperii sociorum fortunas, non sua tecta defendere. Sociis ego nostris mare per hos annos clausum fuisse dicam, cum exercitus vestri numquam a Brundisio nisi hieme summa transmiserint? Qui ad vos ab exteris nationibus venirent, captos querar, cum legati populi Romani redempti sint? Mercatoribus tutum mare non fuisse dicam, cum duodecim secures in praedonum potestatem perve-
33 rint? Cnidum aut Colophonem aut Samum, nobilissimas urbes, innumerabilesque alias captas esse commemorem, quum vestros portus atque eos portus, quibus vitam ac spiritum ducitis, in praedonum fuisse potestatem sciatis? An vero ignoratis portum Caietae celeberrimum ac plenissimum navium inspectante praetore a praedonibus esse direptum? Ex Miseno autem eius ipsius liberos, qui cum praedonibus antea ibi bellum gesserat, a praedonibus esse sublatos? Nam quid ego Ostiense incommodum atque illam labem atque ignominiam rei publicae querar, cum prope inspectantibus vobis classis ea, cui consul populi Romani praepositus esset, a praedonibus capta atque oppressa est? Pro di immortales! tantamne unius hominis incredibilis ac divina virtus tam brevi tempore lucem adferre rei publicae potuit, ut vos, qui modo ante ostium Tiberinum classem hostium videbatis, ii nunc nullam intra Oceani ostium
34 praedonum navem esse audiatis? Atque haec qua celeritate gesta sint quamquam videtis, tamen a me in dicendo praetereunda non sunt. Quis enim umquam aut obeundi negotii aut consequendi quaestus studio tam brevi tempore tot loca adire, tantos cursus conficere potuit, quam celeriter Cn. Pompeio duce tanti belli impetus navigavit? qui nondum tempestivo ad navigandum mari Siciliam adiit, Africam exploravit, in Sardiniam cum classe venit atque

haec tria frumentaria subsidia rei publicae firmissimis praesidiis classibusque munivit. Inde cum se in Italiam 35
recepisset, duabus Hispaniis et Gallia [Transalpina] praesidiis ac navibus confirmata, missis item in oram Illyrici maris et in Achaiam omnemque Graeciam navibus Italiae duo maria maximis classibus firmissimisque praesidiis adornavit, ipse autem ut Brundisio profectus est, undequinquagesimo die totam ad imperium populi Romani Ciliciam adiunxit: omnes, qui ubique praedones fuerunt, partim capti interfectique sunt, partim unius huius se imperio ac potestati dediderunt. Idem Cretensibus, cum ad eum usque in Pamphyliam legatos deprecatoresque misissent, spem deditionis non ademit obsidesque imperavit. Ita tantum bellum, tam diuturnum, tam longe lateque dispersum, quo bello omnes gentes ac nationes premebantur, Cn. Pompeius extrema hieme apparavit, ineunte vere suscepit, media aestate confecit.

XIII. Est haec divina atque incredibilis virtus impe- 36
ratoris. Quid ceterae, quas paullo ante commemorare coeperam, quantae atque quam multae sunt? Non enim bellandi virtus solum in summo ac perfecto imperatore quaerenda est, sed multae sunt artes eximiae huius administrae comitesque virtutis. Ac primum quanta innocentia debent esse imperatores? quanta deinde in omnibus rebus temperantia, quanta fide, quanta facilitate, quanto ingenio, quanta humanitate? Quae breviter qualia sint in Cn. Pompeio consideremus: summa enim omnia sunt, Quirites, sed ea magis ex aliorum contentione quam ipsa per sese cognosci atque intelligi possunt. Quem enim imperatorem possumus ullo 37
in numero putare, cuius in exercitu centuriatus veneant atque venierint? Quid hunc hominem magnum aut amplum de re publica cogitare, qui pecuniam ex aerario depromptam ad bellum administrandum aut propter cupiditatem provinciae magistratibus diviserit aut propter avaritiam Romae in quaestu reliquerit? Vestra admurmuratio facit,

Az emlitett jó tulajdonok mellett, melyek a győzelmet biztosítják, Pompeiusban meg van az önzetlenség, mérsékletesség, nyájasság és szivjóság, melyek kedveltté teszik öt.

Quirites, ut agnoscere videamini qui haec fecerint: ego
autem nomino neminem: qua re irasci mihi nemo poterit,
nisi qui ante de se voluerit confiteri. Itaque propter hanc
avaritiam imperatorum quantas calamitates, quocumque
38 ventum est, nostri exercitus ferant quis ignorat? Itinera
quae per hosce annos in Italia per agros atque oppida
civium Romanorum nostri imperatores fecerint recorda-
mini: tum facilius statuetis quid apud exteras nationes
fieri existimetis. Utrum plures arbitramini per hosce annos
militum vestrorum armis hostium urbes an hibernis socio-
rum civitates esse deletas? Neque enim potest exercitum
is continere imperator, qui se ipse non continet, neque
severus esse in iudicando, qui alios in se severos esse iudi-
39 ces non vult. Hic miramur hunc hominem tantum excellere
ceteris, cuius legiones sic in Asiam pervenerint, ut non
modo manus tanti exercitus, sed ne vestigium quidem cui-
quam pacato nocuisse dicatur? Iam vero quem ad modum
milites hibernent cotidie sermones ac litterae perferuntur:
non modo ut sumptum faciat in militem nemini vis adfer-
tur, sed ne cupienti quidem cuiquam permittitur. Hiemis
enim, non avaritiae perfugium maiores nostri in sociorum
40 atque amicorum tectis esse voluerunt. XIV. Age vero ce-
teris in rebus qua ille sit temperantia considerate. Unde
illam tantam celeritatem et tam incredibilem cursum
inventum putatis? Non enim illum eximia vis remigum
aut ars inaudita quaedam gubernandi aut venti aliqui novi
tam celeriter in ultimas terras pertulerunt, sed eae res,
quae ceteros remorari solent, non retardarunt: non ava-
ritia ab instituto cursu ad praedam aliquam devocavit, non
libido ad voluptatem, non amoenitas ad delectationem, non
nobilitas urbis ad cognitionem, non denique labor ipse ad
quietem: postremo signa et tabulas ceteraque ornamenta
Graecorum oppidorum, quae ceteri tollenda esse arbitran-
41 tur, ea sibi ille ne visenda quidem existimavit. Itaque om-
nes nunc in iis locis Cn. Pompeium sicut aliquem non ex
hac urbe missum, sed de caelo delapsum intuentur: nunc
denique incipiunt credere fuisse homines Romanos hac

quondam continentia, quod iam nationibus exteris incredibile ac falso memoriae proditum videbatur: nunc imperii vestri splendor illis gentibus lucem adferre coepit: nunc intelligunt non sine causa maiores suos tum, quum ea temperantia magistratus habebamus, servire populo Romano quam imperare aliis maluisse. Iam vero ita faciles aditus ad eum privatorum, ita liberae querimoniae de aliorum iniuriis esse dicuntur, ut is, qui dignitate principibus excellit, facilitate infimis par esse videatur. Iam quantum con- 42
silio, quantum dicendi gravitate et copia valeat, in quo ipso inest quaedam dignitas imperatoria, vos, Quirites, hoc ipso ex loco saepe cognostis. Fidem vero eius quantam inter socios existimari putatis, quam hostes omnes omnium generum sanctissimam iudicarint? Humanitate iam tanta est, ut difficile dictu sit utrum hostes magis virtutem eius pugnantes timuerint an mansuetudinem victi dilexerint. Et quisquam dubitabit quin huic hoc tantum bellum transmittendum sit, qui ad omnia nostrae memoriae bella conficienda divino quodam consilio natus esse videatur? 43

XV. Et quoniam auctoritas quoque in bellis administrandis multum atque in imperio militari valet, certe nemini dubium est quin ea re idem ille imperator plurimum possit. Vehementer autem pertinere ad bella administranda quid hostes, quid socii de imperatoribus nostris existiment quis ignorat, cum sciamus homines in tantis rebus ut aut contemnant aut metuant aut oderint aut ament, opinione non minus et fama quam aliqua ratione certa commoveri? Quod igitur nomen umquam in orbe terrarum clarius fuit? cuius res gestae pares? de quo homine vos, id quod maxime facit auctoritatem, tanta et tam praeclara iudicia fecistis? An vero ullam usquam esse 44
oram tam desertam putatis quo non illius diei fama pervaserit, cum universus populus Romanus referto foro completisque omnibus templis, ex quibus hic locus conspici potest, unum sibi ad commune omnium gentium bellum Cn. Pompeium imperatorem depoposcit? Itaque ut plura

3. Barát és ellenség egyaránt becsüli s tekintélyét mindenki elismeri.

non dicam neque aliorum exemplis confirmem quantum
auctoritas valeat in bello, ab eodem Cn. Pompeio omnium
rerum egregiarum exempla sumantur: qui quo die a vobis
maritimo bello praepositus est imperator, tanta repente
vilitas annonae ex summa inopia et caritate rei frumenta-
riae consecuta est unius hominis spe ac nomine, quantam
vix ex summa ubertate agrorum diuturna pax efficere po-
45 tuisset. Iam accepta in Ponto calamitate ex eo proelio, de
quo vos paullo ante invitus admonui, cum socii pertimuis-
sent, hostium opes animique crevissent, satis firmum prae-
sidium provincia non haberet, amisissetis Asiam, Quirites,
nisi ad ipsum discrimen eius temporis divinitus Cn. Pom-
peium ad eas regiones fortuna populi Romani attulisset.
Huius adventus et Mithridatem insolita inflammatum vi-
ctoria continuit et Tigranem magnis copiis minitantem
Asiae retardavit. Et quisquam dubitabit quid virtute per-
fecturus sit qui tantum auctoritate perfecerit? aut quam
facile imperio atque exercitu socios et vectigalia conser-
46 vaturus sit qui ipso nomine ac rumore defenderit? XVI.
Age vero illa res quantam declarat eiusdem hominis apud
hostes populi Romani auctoritatem, quod ex locis tam lon-
ginquis tamque diversis tam brevi tempore omnes huic se
uni dediderunt? quod Cretensium legati, cum in eorum
insula noster imperator exercitusque esset, ad Cn. Pom-
peium in ultimas prope terras venerunt eique se omnes
Cretensium civitates dedere velle dixerunt? Quid? idem
iste Mithridates nonne ad eumdem Cn. Pompeium legatum
usque in Hispaniam misit? eum, quem Pompeius legatum
semper iudicavit, ii, quibus erat permolestum ad eum potis-
simum esse missum, speculatorem quam legatum iudicari
maluerunt. Potestis igitur iam constituere, Quirites, hanc
auctoritatem multis postea rebus gestis magnisque vestris
iudiciis amplificatam, quantum apud illos reges, quantum
apud exteras nationes valituram esse existimetis.

47 Reliquum est ut de felicitate, quam praestare de se
ipso nemo potest, meminisse et commemorare
de altero possumus, sicut aequum est homi-

1. Számos háboruban bebizonyi-

nes de potestate deorum, timide et pauca dicamus. Ego enim sic existimo: Maximo, Marcello, Scipioni, Mario, et ceteris magnis imperatoribus non solum propter virtutem, sed etiam propter fortunam saepius imperia mandata atque exercitus esse commissos. Fuit enim profecto quibusdam summis viris quaedam ad amplitudinem et ad gloriam et ad res magnas bene gerendas divinitus adiuncta fortuna. De huius autem hominis felicitate, de quo nunc agimus, hac utar moderatione dicendi, non ut in illius potestate fortunam positam esse dicam, sed ut praeterita meminisse, reliqua sperare videamur, ne aut invisa dis immortalibus oratio nostra aut ingrata esse videatur. Itaque non sum praedicaturus quan- 48
tas ille res domi militiae, terra marique, quantaque felicitate gesserit, ut eius semper voluntatibus non modo cives adsenserint, socii obtemperarint, hostes oboedierint, sed etiam venti tempestatesque obsecundarint: hoc brevissime dicam, neminem umquam tam impudentem fuisse, qui ab dis immortalibus tot et tantas res tacitus auderet optare, quot et quantas di immortales ad Cn. Pompeium detulerunt. Quod ut illi proprium ac perpetuum sit, Quirites, cum communis salutis atque imperii tum ipsius hominis causa, sicuti facitis, velle et optare debetis.

totta, hogy a hadi szerencse kedvez neki.

Quare cum et bellum ita sit necessarium, ut negligi 49
non possit, ita magnum, ut accuratissime sit administrandum, et cum ei imperatorem praeficere possitis, in quo sit eximia belli scientia, singularis virtus, clarissima auctoritas, egregia fortuna, dubitatis, Quirites, quin hoc tantum boni, quod vobis ab dis immortalibus oblatum et datum est, in rem publicam conservandam atque amplificandam conferatis? XVII. Quod si Romae 50
Cn. Pompeius privatus esset hoc tempore, tamen ad tantum bellum is erat deligendus atque mittendus: nunc cum ad ceteras summas utilitates haec quoque opportunitas adiungatur, ut in iis ipsis locis adsit, ut habeat exercitum, ut ab iis, qui habent, accipere sta-

Recapitulatio.

II. Ha Pompeius Rómában volna, akkor is meg kellene választani hadvezérnek, most pedig, hogy a háboru helyszínén tartózkodik, annál

inkább meg kell választani.

tim possit, quid exspectamus? aut cur non ducibus dis immortalibus eidem, cui cetera summa cum salute rei publicae commissa sunt, hoc quoque bellum regium committamus?

Refutatio. Azonban két híres férfi, Hortensius és Catulus ellenzik a választást. 1. Hortensius bevallja ugyan, hogy ha a főhatalmat egy emberre kell ruházni, úgy Pompeius a légérdemesebb; azonban sem nem helyes, sem nem szükséges minden méltóságot egy főre ruházni. Ugyanezt mondotta Hortensius akkor, midőn Pompeiust Gabinius javaslatára, főhatalommal a kalózok ellen küldötték. Ha akkor engedelmeskednek neki, az állam veszve van. Ugyanez történhetik most is.

51 At enim vir clarissimus, amantissimus rei publicae, vestris beneficiis amplissimis adfectus, Q. Catulus, itemque summis ornamentis honoris, fortunae, virtutis, ingenii praeditus, Q. Hortensius, ab hac ratione dissentiunt: quorum ego auctoritatem apud vos multis locis plurimum valuisse, et valere oportere confiteor, sed in hac causa, tametsi cognostis auctoritates contrarias virorum fortissimorum et clarissimorum, tamen omissis auctoritatibus ipsa re ac ratione exquirere possumus veritatem, atque hoc facilius, quod ea omnia, quae a me adhuc dicta sunt, iidem isti vera esse concedunt, et necessarium bellum esse et magnum et in uno Cn. Pompeio summa
52 esse omnia. Quid igitur ait Hortensius? Si uni omnia tribuenda sint dignissimum esse Pompeium, sed ad unum tamen omnia deferri non oportere. Obsolevit iam ista oratio, re multo magis quam verbis refutata. Nam tu idem, Q. Hortensi, multa pro tua summa copia ac singulari facultate dicendi et in senatu contra virum fortem, A. Gabinium, graviter ornateque dixisti, quum is de uno imperatore contra praedones constituendo legem promulgasset, et ex hoc ipso loco permulta item
53 contra eam legem verba fecisti. Quid? tum, per deos immortales! si plus apud populum Romanum auctoritas tua quam ipsius populi Romani salus et vera causa valuisset, hodie hanc gloriam atque hoc orbis terrae imperium teneremus? An tibi tum imperium hoc esse videbatur, cum populi Romani legati, quaestores praetoresque capiebantur? cum ex omnibus provinciis commeatu et privato et publico prohibebamur? cum ita clausa nobis erant maria omnia, ut

neque privatam rem transmarinam neque publicam iam
obire possemus?

XVIII. Quae civitas antea umquam fuit, non dico 54
Atheniensium, quae satis late quondam mare tenuisse di-
citur, non Karthaginiensium, qui permultum classe ac ma-
ritimis rebus valuerunt, non Rhodiorum, quorum usque ad
nostram memoriam disciplina navalis et gloria remansit,
quae civitas, inquam, antea tam tenuis, quae tam parva
insula fuit quae non portus suos et agros et aliquam par-
tem regionis atque orae maritimae per se ipsa defenderet?
At hercule aliquot annos continuos ante legem Gabiniam
ille populus Romanus, cuius usque ad nostram memoriam
nomen invictum in navalibus pugnis permanserit, magna
ac multo maxima parte non modo utilitatis, sed dignitatis
atque imperii caruit: nos, quorum maiores Antiochum re- 55
gem classe Persenque superarunt, omnibusque navalibus
pugnis Karthaginienses, homines in maritimis rebus exer-
citatissimos paratissimosque, vicerunt, ii nullo in loco iam
praedonibus pares esse poteramus: nos, qui antea non
modo Italiam tutam habebamus, sed omnes socios in ulti-
mis oris auctoritate nostri imperii salvos praestare potera-
mus, tum, cum insula Delos, tam procul a nobis in Aegaeo
mari posita, quo omnes undique cum mercibus atque one-
ribus commeabant, referta divitiis, parva, sine muro, nihil
timebat, iidem non modo provinciis atque oris Italiae ma-
ritimis ac portubus nostris, sed etiam Appia iam via care-
bamus: et iis temporibus non pudebat magistratus populi
Romani in hunc ipsum locum escendere, cum eum nobis
maiores nostri exuviis nauticis et classium spoliis ornatum
reliquissent.

XIX. Bono te animo tum, Q. Hortensi, populus Ro- 56
manus et ceteros, qui erant in eadem sententia, dicere exi-
stimavit ea, quae sentiebatis: sed tamen in salute com-
muni idem populus Romanus dolori suo maluit quam
auctoritati vestrae obtemperare. Itaque una lex, unus vir,
unus annus non modo nos illa miseria ac turpitudine libe-
ravit, sed etiam effecit, ut aliquando vere videremur om-

57 nibus gentibus ac nationibus terra marique imperare. Quo mihi etiam indignius videtur obtrectatum esse adhuc, Gabinio dicam anne Pompeio, an utrique, id quod est verius, ne legaretur A. Gabinius Cn. Pompeio expetenti ac postulanti. Utrum ille, qui postulat ad tantum bellum legatum quem velit, idoneus non est qui impetret, cum ceteri ad expilandos socios diripiendasque provincias quos voluerunt legatos eduxerint, an ipse, cuius lege salus ac dignitas populo Romano atque omnibus gentibus constituta est, expers esse debet gloriae eius imperatoris atque eius exercitus,

Pompeius Gabiniust kivánja legatusának. Ha a consulok nem lesznek rajta, hogy ezt a senatusnál kieszközöljék, akkor a szónok maga fogja e javaslatot eléterjeszteni.

58 qui consilio ipsius ac periculo est constitutus? An C. Falcidius, Q. Metellus, Q. Caelius Latiniensis, Cn. Lentulus, quos omnes honoris causa nomino, cum tribuni plebi fuissent, anno proximo legati esse potuerunt: in uno Gabinio sunt tam diligentes, qui in hoc bello, quod lege Gabinia geritur, in hoc imperatore atque exercitu, quem per vos ipse constituit, etiam praecipuo iure esse deberet? De quo legando consules spero ad senatum relaturos: qui si dubitabunt aut gravabuntur, ego me profiteor relaturum, neque me impediet cuiusquam inimicum edictum, quo minus vobis fretus vestrum ius beneficiumque defendam, neque praeter intercessionem quidquam audiam, de qua, ut arbitror, isti ipsi, qui minantur, etiam atque etiam quid liceat considerabunt. Mea quidem sententia, Quirites, unus A. Gabinius belli maritimi rerumque gestarum Cn. Pompeio socius ascribitur, propterea quod alter uni illud bellum suscipiendum vestris suffragiis detulit, alter delatum susceptumque confecit.

59 XX. Reliquum est ut de Q. Catuli auctoritate et sententia dicendum esse videatur. Qui cum ex vobis quaereret, si in uno Cn. Pompeio omnia poneretis, si quid eo factum esset, in quo spem essetis habituri, cepit magnum suae virtutis fructum ac dignitatis, cum omnes una prope voce in [eo] ipso vos spem habitu-

2. Catulus azt mondja, hogy Manilius javaslata a régi törvényekkel és szokásokkal ellenkezik. Pedig hányszor ruházták válságos

ros esse dixistis. Etenim talis est vir, ut nulla res tanta sit ac tam difficilis, quam ille non et consilio regere et integritate tueri et virtute conficere possit. Sed in hoc ipso ab eo vehementissime dissentio, quod quo minus certa est hominum ac minus diuturna vita, hoc magis res publica, dum per deos immortales licet, frui
debet summi viri vita atque virtute. — At enim ne quid 60
novi fiat contra exempla atque instituta maiorum. — Non dicam hoc loco maiores nostros semper in pace consuetudini, in bello utilitati paruisse, semper ad novos casus temporum novorum consiliorum rationes accommodasse, non dicam duo bella maxima, Punicum atque Hispaniense, ab uno imperatore esse confecta duasque urbes potentissimas, quae huic imperio maxime minitabantur, Karthaginem atque Numantiam, ab eodem Scipione esse deletas, non commemorabo nuper ita vobis patribusque vestris esse visum, ut in uno C. Mario spes imperii poneretur, ut idem cum Iugurtha, idem cum Cimbris, idem cum Teutonis bellum administraret: in ipso Cn. Pompeio, in quo novi constitui nihil vult Q. Catulus, quam multa sint nova summa Q. Catuli voluntate constituta recordamini.

időkben egy emberre a főhatalmat; hányszor tértek el már Catalus beleegyezésével a régi szokásoktól Pompeius kedveért?

XXI. Quid tam novum quam adulescentulum priva- 61
tum exercitum difficili rei publicae tempore conficere? Confecit. Huic praeesse? Praefuit. Rem optime ductu suo gerere? Gessit. Quid tam praeter consuetudinem quam homini peradulescenti, cuius aetas a senatorio gradu longe abesset, imperium atque exercitum dari, Siciliam permitti atque Africam bellumque in ea provincia administrandum? Fuit in his provinciis singulari innocentia, gravitate, virtute: bellum in Africa maximum confecit, victorem exercitum deportavit. Quid vero tam inauditum quam equitem Romanum triumphare? At eam quoque rem populus Romanus non modo vidit, sed omnium etiam studio visendam
et concelebrandam putavit. Quid tam inusitatum quam ut 62
cum duo consules clarissimi fortissimique essent, eques Romanus ad bellum maximum formidolosissimumque pro

consule mitteretur? Missus est. Quo quidem tempore, cum
esset non nemo in senatu qui diceret *non oportere mitti
hominem privatum pro consule,* L. Philippus dixisse di-
citur *non se illum sua sententia pro consule, sed pro con-
sulibus mittere.* Tanta in eo rei publicae bene gerendae
spes constituebatur, ut duorum consulum munus unius
adulescentis virtuti committeretur. Quid tam singulare
quam ut ex senatus consulto legibus solutus consul ante
fieret, quam ullum alium magistratum per leges capere licuis-
set? quid tam incredibile quam ut iterum eques Romanus
ex senatus consulto triumpharet? Quae in omnibus homi-
nibus nova post hominum memoriam constituta sunt, ea
tam multa non sunt quam haec, quae in hoc uno homine
63 videmus. Atque haec tot exempla tanta ac tam nova pro-
fecta sunt in eumdem hominem a Q. Catuli atque a cetero-
rum eiusdem dignitatis amplissimorum hominum aucto-
ritate.

Ha valaha, úgy most kell megtenni, midön nagy észre és bátorságra van szükség. Oly ember kell most, aki a gazdag ázsiai tartományokban, hol oly nagy a zavar és rendetlenség, csak az ellenséget és a dicsöséget tartsa szem elött. S ez csak Pompeius lehet. Öt kell Mithridates ellen küldeni, ezt kivánják a szövetségesek, ezt sok tekintélyes polgár, kik Hortensiust és Catulust ellensulyozzák.

XXII. Qua re videant ne sit periniquum et non fe-
rundum, illorum auctoritatem de Cn. Pompei
dignitate a vobis comprobatam semper esse,
vestrum ab illis de eodem homine iudicium
populique Romani auctoritatem improbari,
praesertim cum iam suo iure populus Roma-
nus in hoc homine suam auctoritatem vel
contra omnes, qui dissentiunt, possit defen-
dere, propterea, quod iisdem istis reclaman-
tibus vos unum illum ex omnibus delegistis
64 quem bello praedonum praeponeretis. Hoc si
vos temere fecistis et rei publicae parum
consuluistis, recte isti studia vestra suis con-
siliis regere conantur: sin autem vos plus
tum in re publica vidistis, vos iis repugnan-
tibus per vosmet ipsos dignitatem huic impe-
rio, salutem orbi terrarum attulistis, ali-
quando isti principes et sibi et ceteris populi
Romani universi auctoritati parendum esse fateantur. At-
que in hoc bello Asiatico et regio non solum militaris illa

virtus, quae est in Cn. Pompeio singularis, sed aliae quo-
que virtutes animi magnae et multae requiruntur. Difficile
est in Asia, Cilicia, Syria regnisque interiorum nationum
ita versari nostrum imperatorem, ut nihil aliud nisi de ho-
ste ac de laude cogitet. Deinde etiam si qui sunt pudore
ac temperantia moderatiores, tamen eos esse tales propter
multitudinem cupidorum hominum nemo arbitratur. Diffi- 65
cile est dictu, Quirites, quanto in odio simus apud exteras
nationes propter eorum, quos ad eas per hos annos cum
imperio misimus, libidines et iniurias. Quod enim fanum
putatis in illis terris nostris magistratibus religiosum,
quam civitatem sanctam, quam domum satis clausam ac
munitam fuisse? urbes iam locupletes et copiosae requi-
runtur, quibus causa belli propter diripiendi cupiditatem
inferatur. Libenter haec coram cum Q. Catulo et Q. Hor- 66
tensio, summis et clarissimis viris, disputarem: noverunt
enim sociorum vulnera, vident eorum calamitates, queri-
monias audiunt. Pro sociis vos contra hostes exercitum
mittere putatis an hostium simulatione contra socios atque
amicos? Quae civitas est in Asia quae non modo impera-
toris aut legati, sed unius tribuni militum animos ac spiri-
tus capere possit?

XXIII. Qua re, etiam si quem habetis qui collatis
signis exercitus regios superare posse videatur, tamen nisi
erit idem, qui se a pecuniis sociorum, qui ab eorum coniu-
gibus ac liberis, qui ab ornamentis fanorum atque oppido-
rum, qui ab auro gazaque regia manus, oculos, animum
cohibere possit, non erit idoneus qui ad bellum Asiaticum
regiumque mittatur. Ecquam putatis civitatem pacatam 67
fuisse quae locuples sit? ecquam esse locupletem quae
istis pacata esse videatur? Ora maritima, Quirites, Cn.
Pompeium non solum propter rei militaris gloriam, sed
etiam propter animi continentiam requisivit. Videbat enim
praetores locupletari quot annis pecunia publica praeter
paucos, neque eos quidquam aliud adsequi classium nomine
nisi ut detrimentis accipiendis maiore adfici turpitudine
videremur. Nunc qua cupiditate homines in provincias et

quibus iacturis, quibus condicionibus proficiscantur ignorant videlicet isti, qui ad unum deferenda omnia esse non arbitrantur? Quasi vero Cn. Pompeium non cum suis virtutibus tum etiam alienis vitiis magnum esse videamus.
68 Qua re nolite dubitare quin huic uni credatis omnia, qui inter tot annos unus inventus sit quem socii in urbes suas cum exercitu venisse gaudeant.

Quod si auctoritatibus hanc causam, Quirites, confirmandam putatis, est vobis auctor vir bellorum omnium maximarumque rerum peritissimus, P. Servilius, cuius tantae res gestae terra marique exstiterunt, ut cum de bello deliberetis, auctor vobis gravior esse nemo debeat, est C. Curio, summis vestris beneficiis maximisque rebus gestis, summo ingenio et prudentia praeditus, est Cn. Lentulus, in quo omnes pro amplissimis vestris honoribus summum consilium, summam gravitatem esse cognostis, est C. Cassius, integritate, virtute, constantia singulari. Quare videte horum ne auctoritatibus illorum orationi, qui dissentiunt, respondere posse videamur.

Peroratio. A szónok buzditja Maniliust, hogy törvényjavaslatát erélyesen védje; ö majd segiti, mert csak az állam javát tartja szem elött.

69 XXIV. Quae cum ita sint, C. Manili, primum istam tuam et legem et voluntatem et stententiam laudo vehementissimeque comprobo: deinde te hortor, ut auctore populo Romano maneas in sententia neve cuiusquam vim aut minas pertimescas. Primum in te satis esse animi perseverantiaeque arbitror: deinde cum tantam multitudinem cum tanto studio adesse videamus, [quantam iterum nunc in eodem homine praeficiendo videmus], quid est quod aut de re aut de perficiendi facultate dubitemus? Ego autem quidquid est in me studii, consilii, laboris, ingenii, quidquid hoc beneficio populi Romani atque hac potestate praetoria, quidquid auctoritate, fide, constantia possum, id omne ad hanc rem conficiendam
70 tibi et populo Romano polliceor ac defero: testorque omnes deos et eos maxime, qui huic loco temploque praesident, qui omnium mentes eorum, qui ad rem publicam adeunt, maxime perspiciunt, me hoc neque rogatu facere

cuiusquam neque quo Cn. Pompei gratiam mihi per hanc causam conciliari putem neque quo mihi ex cuiusquam amplitudine aut praesidia periculis aut adiumenta honoribus quaeram, propterea quod pericula facile, ut hominem praestare oportet, innocentia tecti repellemus, honorem autem neque ab uno neque ex hoc loco, sed eadem illa nostra laboriosissima ratione vitae, si vestra voluntas feret, consequemur. Quam ob rem quidquid in hac causa mihi sus- 71
ceptum est, Quirites, id omne ego me rei publicae causa suscepisse confirmo, tantumque abest, ut aliquam mihi bonam gratiam quaesisse videar, ut multas me etiam simultates partim obscuras, partim apertas intelligam mihi non necessarias, vobis non inutiles suscepisse. Sed ego me hoc honore praeditum, tantis vestris beneficiis adfectum statui, Quirites, vestram voluntatem et rei publicae dignitatem et salutem provinciarum atque sociorum meis omnibus commodis et rationibus praeferre oportere.

ANALYSIS.

1. §. Rómaiak, ez az első alkalom, midőn a rostrumról szólok hozzátok. 2. §. Eddig a törvényszéknél tettem szolgálatokat, s fényes megválasztatásom praetorrá bebizonyította, hogy ti e pályát helyeslitek. 3. §. Pompeius érdemei könnyüvé teszik mostani föladatomat.

4. §. Veszélyes háboru foly Ázsiában. 5. §. Tartományainkat elfoglalták s a lakosok mindnyájan Pompeiust akarják fővezérnek. 6. §. Először magáról a háboruról kell szólnom s a nagy érdekekről, melyek veszélyben forognak. 7. §. A szégyenfolt, mely az előbbi mithridatesi háboruról rátok ragadt, még nincs letörülve. 8. §. Sulla és Murena több akadály miatt nem végezhették be a háborut. 9. §. Mithridates nagy előkészületeket tett egy uj háborura s Sertoriussal is szövetségre akart lépni. 10. §. Pompeius ez utóbbit legyőzte, Lucullus pedig az előbbi ellen kezdetben fényesen küzdött, de később szerencsétlen volt. 11. §. Elődeitek sokkal csekélyebb sérelmek miatt viseltek háborut, mint a minőket ti most szenvedtetek. 12. §. Szövetségeseitek biztonsága veszélyben forog. 13. §. Mind azt kéri, hogy Pompeius segitségökre küldjétek. 14. §. A gazdag ázsiai tartományokat legfőbb kötelességtek megvédeni. 15. §. Mert az államjavadalmak a nagy félelem miatt nem folynak be. 16. §. A vámfizetőket és a bérlőket egyaránt meg kell szabaditni a kárositás félelmétől. 17. §. Mert a vámbérlők a háboruban nagy szolgálatot tesznek. 18. §. Ezen kivül még sok más polgár érdeke is veszélyeztetve van, a min segiteni kell. 19. §. Rómában a hitel szoros összefüggésben van az ázsiai pénzpiaccal, a mint ezt az utóbbi időkben láttuk. 20. §. E háborut tehát okvetlenül viselni kell. 21. §. Mert dacára annak, hogy Lucullus fényes sikert aratott, 22. §. Mithridates maga mégis megmenekült, 23. §. söt még vejének, Tigranesnek, és

sok más hatalmas törzsnek segitségét is biztositotta magának. 24. §. Katonáink haza kivánkoztak s Mithridates szerencsétlensége sok rokonszenvet keltett. 25. §. Hadd mellőzzem kudarcainkat. 26. §. Lucullust visszahivták, s ebből láthatjátok e háboru nehézségeit.

27. §. Nincs vezértek, aki Pompeiushoz mérhető volna. 28. §. Ügyessége és tapasztalata a háboruban fölülmulhatlan. 29. §. Katonai érdemeit nem lehet nagyobbitani. 30. §. Bizonyitja ezt Italia, Sicilia, Africa, Gallia és Hispania. 31. §. Az egész világ tanuja e vitézségnek. 32. §. A kalózok nálunk úgy mint másutt roppantul pusztítottak. 33. §. Még az itáliai városok és kikötők sem voltak bátorságban. 34. §. Pompeius a legnagyobb erélyt tanusította Sicilia, Africa és Sardinia megvédésében. 35. §. A nehéz feladatot hat hónap alatt teljesitette.

36. §. Nem szabad felednünk önzetlenségét, önmérsékletét, nyájasságát és szivjóságát. 37. §. Hisz jól tudjátok, hogy más hadvezéreket megvesztegettek. 38. §. Az ily emberek seregeitől pedig jobban félnek a szövetségesek, mint az ellenség. 39. §. Pompeius megtilt seregének minden kihágást és zsarolást. 40. §. Minden más tekintetben önmérsékletet tanusit. 41. §. Innen van, hogy hisznek a régi római erényben, ha ő a hadvezér. 42. §. Nyájassága, hadi tudománya és ékesszólása, hűsége és szivjósága, mindez őt teszi legalkalmasabbá a háboru befejezésére.

43. §. Pompeius neve maga is nagy befolyással bir. 44. §. Tudjuk, hogy mily tiszteletben részesül Rómában. 45. §. Már közelléte is visszatartotta Mithridatest és Tigranest hóditásaikban. 46. §. Az ellenség magaviselete is bizonyitja, hogy mily nagy tekintélyben áll előttök. 47. §. Szerencséje nem kevésbbé bámulatos. 48. §. Oly nagy, hogy senki még csak remélni sem merte. 49. §. Ez okoknál fogva ismernetek kell kötelességteket. 50. §. Mindezeken kivül Pompeius jelenleg közel van a háboru szinhelyéhez.

51. §. Azonban Catulus és Hortensius, e befolyásos egyének, ellenzik ezt a javaslatot. 52. §. Hortensius azt mondja, hogy nem szabad minden hatalmat egy ember

kezébe adni. De ez az ellenérv már régen nem érvényes. 53. §. Ha akkor is ráhallgattak volna, midőn ezt a gabiniusi javaslat ellen mondotta, Róma dicsősége és hatalma elvesz vala. 54. §. Néhány évvel e törvény hozatala előtt Róma gyengébb volt, mint a legkisebb államok. 55. §. Még Italia kereskedelmi utjait sem őrizhették meg. 56. §. A római nép nem hallgatott rád, Hortensius, s ime Pompeius visszaállította hatalmunkat szárazon és tengeren. 57. §. Azért szégyen az, hogy nem engedték meg Gabiniusnak, hogy Pompeius legatusa legyen. 58. §. Pedig mások elérték ezt tribuni tisztök letelte után, de fogadom, hogy e dolgot a senatus elé hozom. 59. §. Catulus azt mondja, hogy nincs senki, aki Pompeius helyét elfoglalhatná, ha valami baja történnék; de ti azt mondottátok, hogy Catulus maga is érdemes volna rá. 60. §. Catulus azt mondja, hogy ő minden kivételes dolognak ellenese, de ő maga Pompeiusra már többször tett kivételt. 61. §. Pompeius viselt dolgaiban semmi kivételes nincs. 62. §. Tisztét mindig teljesitette, bárha rendkivüli hatalommal ruházták fel. 63. §. Azonfölül már egyszer ugyis leszavaztátok őket, midőn Pompeiust fővezérnek neveztétek ki a kalózok elleni háboruban. 64. §. Az eredmény megmutatta, hogy ebben jogosan jártatok el. A keleten a hadvezérnek a katonai erényeken kivül még más tulajdonsággal is kell birnia. 65. §. Fővezéreink pénzvágya utálatossá tett ott bennünket. 66. §. Azért csak oly férfit szabad oda küldeni, aki pénzvágyát fékezheti. 67. §. Ez pedig csak Pompeius lehet, mert a szövetségesek is csak őt kivánják. 68. §. Servilius, Curio, Lentulus és Cassius, mind magasrangu férfi, e javaslat mellett vannak.

69. §. Azért tehát, Manilius, én nagyon helyeslem javaslatodat; buzditlak, hogy vissza ne rettenj, hanem hozd a nép elé; igérem, hogy minden erőmmel segiteni foglak. 70. §. Személyes érdek nem vezethet engem. 71. §. Lehet, hogy sok ellenséget szerzek ez által magamnak, de kötelességem, hogy saját érdekemet az állam javáért elhanyagoljam.

SZÖVEG MAGYARÁZAT.

A beszéd második cime »Pro lege Manilia« későbbi eredetü. Rómában a törvényeket nem tartalmukról, hanem inditványozóikról nevezték el. I. 1. *conspectus vester*, passiv értelemben, a m. consp. vestri. A pronomen possessivum gyakran a genitivus obiectivust helyettesíti, mint fiducia tua, iniuria sua; *hic locus*, a rostrum, a nyilvános szószék, a mely a forumon volt a curia Hostilia előtt, a senatussal szemközt; *ad agendum* sc. cum populo, mint hivatalnok a néppel tanácskozni egy előterjesztett javaslat felett. Gellius: Cum populo agere est rogare quid populum, quod suffragiis suis aut iubeat aut vetet; *aditu laudis* gen. obiectivus, »a dicsőség küszöbén«, minthogy csak hivatalnok vagy egy ettől pártfogolt egyén tarthatott beszédeket; *vitae rationes*, az életpálya, az élet czélja; *ab ineunte aetate*, mióta a polgári életbe léptem, vagyis a toga virilis felvétele után. Mint szónok ugyan már 26 éves korában lépett fel először, azonban csak magánügyekben; politikai ügyekben pedig most legelőször; *per aetatem*, »per« gyakran áll a megengedő vagy tiltó ok mellett; *tempus .... temporibus*, az első általában »időt« jelent, a második különösen »rosz időket«, »kedvezőtlen körülményeket«. Ezt πλοκή vagy ἀντιμετάθεσις-nek nevezik, latinul »traductio« »cum continenter unum verbum non eadem sententia ponitur.« 2. *Ita* labor fructum est consecutus-ra vonatkozik; *neque hic locus* etc. a következő »et meus labor«-nak coordinálva, ámbár logikailag subordinálva van; *periculis* fenyitő bünper; *caste integreque*, a 204-ben hozott lex Cincia értelmében a szónoknak a védelmezettől nem volt szabad ajándékokat elfogadni; *propter dilationem comitiorum*, »a comitiák elhalasztása miatt«; csak a comitiák választhatták a magasabb hivatalnokokat (consul, praetor, censor). Gyakran kedvezőtlen

jósjelek miatt más napra halasztattak, a mi később rendesen politikai okokból történt. A nép Cicerot kétszer akarta megválasztani, de mindannyiszor elhalasztották a gyülést, mig végre harmadszor megválasztották; *praetor primus*, nem mint első, hanem legelőször; a nyolc jelölt közt őt először választották s mint ilyen praetor urbanus volt; *utar*, alkalmazni, érvényesiteni akarom; *ei* . . *rei* sc. dicendi facultati. 3. *Oratio* a beszéd anyaga; a következő: *huius*. . .*orationis*, a beszéd tárgya, célja; *virtute*, minden jó tulajdonság együttesen, melyek Pompeiust a fővezérségre méltóvá teszik.

II. 4. *Vectigalibus* összekötve »sociis«-sel, e himnemü főnévtől vectigalis, több. — *es* »adófizető«; *relictus*, nem teljesen legyőzetve; *arbitrantur*, több. számban, minthogy a részelés csak mellékes s így az állítmány mindkettőre vonatkozik; *equitibus Romanis*, értendők a provinciák publicanusai, az államjavadalmak bérlői, akik többnyire római lovagok voltak; *res*, vagyon, tőke, *plur*. mivel több ember vagyonáról van szó; *pro necessitudine*, Cicero lovagcsaládból származott, s mindig azon volt, hogy azok érdekeit védje. 5. *Ad* . . . *bellum administrandum* több, mint »ad bellum gerendum«, mert az előbbi mind a háboruhoz tartozó előkészületeket jelenti; *unum* t. i. Pompeius; *neminem* nyomatékkal a mondat végén, ellentétben »unum«-mal. 6. *Certissima vectigalia*, a tartomány termékenysége és jóléte miatt; nem a »certum vectigal« értendő itt, mely a minden provinciára kiszabott adó volt; *ornamenta*, felszerelés, amit »ornare« eredetileg jelent; *a vobis*, a cselekvő személy ablativusban áll *a* előszócskával, ha az ige gerundiuma dativust kiván.

III. 7. *Praeter ceteras gentes*, mint a görög *παρὰ τοὺς ἄλλους*, minden nemzet felett; *macula*, vonatkozik a Mithridates által parancsolt roppant vérengzésre, melynek folytán egy napon 80 vagy mások szerint 150 ezer rómait koncoltak fel; *tota in Asia*, az ázsiai provinciák egyes helyein; *significatione litterarum*, egy irásbeli intésre; *poenas suscepit*, ritka kifejezés a bünhödés kifeje-

zésére; *in Asiae luce,* ellentétben »Ponti latebris«-sel »Ázsia szeme láttára«. 8. *insignia victoriae,* ellentétben a valódi győzelemmel; *egerunt,* tettek ugyan valamit, de mégis »reliquerunt«, sok tennivalót hagytak hátra.

IV. 9. *postea quum* után ritkán áll a conjunctivus; *ancipiti* = kettős; *districti,* akadályoztatva, elfoglalva; *de imperio* = utri imperarent. 10. *initia illa,* Lucullus kezdetben sokszor győzött Mithridates felett; *extrema,* Triarius veresége (67.) Lucullus távollétében történt; *et ita dicam,* rhetorikailag e. h. »et ita quidem«. 11. *de vestri imperii dignitate* = quod attinet ad . . ; *exorsus,* csak e helyen fordul elő Cicerónál: a beszéd első része; *putetis,* az érzést és gondolkodást jelentő igéket gyakran használják a latinban ott, a hol a görögben egyszerűen optativus *ἄν*-nal áll.

V. *appellati superbius,* dölyfösen szóllitották meg őket, kigunyolták, de némelyek szerint tettleg is bántalmazták őket; *Graeciae lumen,* Görögország fénye, disze: az állitmány az appositióval van megegyeztetve; *legatum . . . consularem,* M'. Aquillius, aki 101-ben volt consul; *persecuti sunt* = ulti sunt; *relinquetis* = neglegetis, inultum esse patiemini. 12. *cuncta Asia,* abl. praepositio nélkül »tota Asia« analogiájára; *expectare* itt: valamit reméllni, valami után sóvárogni; *alium,* t. i. M'. Acilius Glabriot; *neque audent,* mert félnek Glabriotól és a még Ázsiában levő Lucullustól. 13. *propter esse* = prope, iuxta esse, t. i. Kis-Ázsia déli partvidékein; *impetus hostium repressos,* hogy Mithridates nem nyomult előbbre Kis-Ázsiába, azt Cicero Pompeius közellétének tulajdonítja; *ceteros . . . homines . . . mittimus,* »oly embereket szoktunk küldeni«.

VI. 14. *tanta sunt,* csak oly nagyok, (tantula); *ubertate agrorum* etc. a szántóföldek tizedet (decumae) hoztak, a legelők pedig az ugynevezett scriptura-t, vagyis legelő bért, a kivitelnél pedig portoria-t, vámot szedtek; *belli utilitatem* etc., e helyett: vectigalia, quibus et belli utilitas et pacis dignitas continetur. 15. *pecua,* közönsége-

sen »pascua«; *scriptura*-nak nevezték a legelőbért, mert a nyájőröknek minden egyes barmot az adószedőknél be kellett jelenteni, akik azt felirták. 16. *qui exercent,* akik az adót kezelik, a »societas Asiatici publici« minden egyes tagja; *custodiis,* az őrhelyek értendők, a melyeket a csempészet megakadályozására állitottak fel.

VII. 17. *Cum essem...dicturus,* midőn elkezdtem beszélni; *pertinet,* t. i. bellum; *et publicani*-nak megfelel »deinde....et homines gnavi«; *rationes et copias,* kereskedelmi vállalatok, speculatiók és vagyon; *ceterorum ordinum,* a senatori és a harmadik rend s a lovagok közül azok, akik nem voltak publicanusok. A következő »ex ceteribus ordinibus« szükebb értelemben veendő »más társadalmi osztályokból«, mint pénzüzérek, kereskedők, stb. 18. *partim* = alii; *pecunias magnas,* igy és sohasem »multas«; *illud parvi refert,* »az ellenvetés nem sokat nyom«; *redimendi,* árverés utján bérbe venni. 19. *Certe* »calamitate docti«-hez tartozik; *solutione impedita,* a fizetések akadozása által; *fidem,* hitel; *ut non,* a nélkül, hogy; *fides ... ratio pecuniarum,* a hitel és a pénzügy; *in foro,* a hol a bankárok üzletei voltak; *illa, neutr.* az ázsiai pénzügyekre vonatkozik, »illa« helyre nézve távolabb; *fortunae .... coniunctae cum re publica,* a polgárok vagyona, a melylyel az állam érdeke is szorosan öszszefügg.

VIII. 20. *Quoniam* etc., Cicero gyakran használja e fordulatot a beszéd egyik részének a másikra való átmeneténél; *ita,* oly annyira; *in quo* = in dicendo de magnitudine: itt; *atque ut omnes intelligant* etc., Cicero itt ügyesen szövi be Lucullus dicséretét, egyrészt azért, hogy ne tünjék fel úgy, mintha ő Lucullus érdemeit nem ismerné el, másrészt, hogy a hallgatók magok beláthassák, hogy mily nehéz a háboru sikeres bevégzése, ha oly nagy fáradozások után még folyton tart; *dico,* kijelentem; *eius adventu,* ablat. temporis; *maximas...copias,* Appianus szerint 140 ezer gyalogos és 16 ezer lovas, Plutarchus szerint 120 ezer gyalogos és 16 ezer lovas; *instructas*

fuisse . . . obsessum esse, tempus finitummal : instructae erant. . .obsidebatur. 21. *studio,* pártdüh, pártszenvedély; *domicilia,* Mithridates tulajdonképi székhelye Sinope szülővárosa volt; *permultas* ceteras urbes-hez tartozik; *uno aditu,* ez csak »permultas«-ra vonatkozhatik, mert Sinopet és Amisust úgy mint a többi várost: Eupatoriát, Heracleát, Themiscyrát csak nagy ellenállás után vették be; *ad alios . . .reges,* Tigranes- és Machareshez, később Tigranessel Arsaceshez; *alias gentes,* a hiberiaiakhoz, a caspiakhoz, Albania és a két Arménia lakóihoz; *atque ita,* oly nagy mértékben.

IX. 22. *Cum haec ita sint,* miután t. i. Lucullus oly nagy eredményeket vivott ki; *in iis locis, qua,* a relativum ilyféle összekapcsolása a főnévvel gyakori; *se. . .persequeretur,* a szónok Medea állapotába helyezi magát; *collectio dispersa,* ὑπαλλαγή; *illum,* Aeetest; *hos,* a mi katonáinkat. 23. *Tigranes . . . excepit,* Tigranes nem fogadta Mithridatest udvarába, hanem egyik határtartományba küldötte, hogy a rómaiakat ne ingerelje, csak miután Appius Mithridates kiszolgáltatását kérte, s vonakodása miatt megveretett, akkor szövetkezett vele a király; *lacessere bello,* annyit tesz, mint ellenségeskedések által a harcra ingerelni és kihivni, mig »temptare aliquem«, a mihez »bello« nem tartozik, annyit jelent mint megkisérteni, mennyiben tür el valaki jogtalanságot, a mihez nem okvetlenül szükséges a fegyveres ellenségeskedés, hanem a jogok megsértése vagy más bántalom; *alia. . .opinio,* »metus iniectus« csak a rémületre vonatkozik, azonban csak politikai okokból, ehhez járult azonban, amit a királyok fanatikus nemzeteknél mindig megkisértenek, a vallásos őrjöngés felköltése, hogy az ellenségben ne csak tartományaik meghóditóit, hanem istenségeik és templomaik elleneit is lássák; *fani locupletissimi,* a perzsa Nanae vagy Anaitis — a syriai Diana — temploma Elymaisban, az Euphrates vidék legszentebb és legfényesebb szentélye; *urbem ex Tigrani regno,* Tigranocerta, az ujonnan épitett főváros; *longinquitate,* a szónok itt a

valódi okot, a sereg lázadását, elhallgatja. 24. *hic iam. . . dicam,* a szónok elhallgatja a sereg rablásait és a vereségeket, melyeket Lucullus alvezérei Fannius és Triarius szenvedtek; *fortunae,* több. szám, mert több király szerencsétlenségéről van szó; *ut .... multorum opes alliciant ad misericordiam,* két gondolat egybevonása; sok hatalmast könyörületre inditanak; *ut iis* etc., amiből következik, hogy stb. 25. *est ausus optare,* a magyarban coniunctivus; *sinite. . . .praeterire,* ezt a figurát »praeteritio«, vagy »occultatio«-nak hivják, magyarázata Ciceró-nál: »cum dicimus nos praeterire aut non scire aut nolle dicere id quod nunc maxime dicimus«; *poëtae,* értendő a két leghiresebb római epicus költő Gneus Naevius, † 202, aki az első puni háborut irta le saturninusi versekben (Bellum Punicum), és Quintus Ennius, aki Annales-einek 18 könyvében hexameterekben megénekelte Róma történetét: a város alapitásától egész az ő idejéig, † 169. K. e.; *non ex proelio nuntius,* Triariust Zielanál egy ingoványos szorosba szoritották és seregét teljesen lemészárolták. Egy centurio megsebesitette ugyan Mithridatest, azonban a diadal mégis az ő részén volt. Midőn Lucullus az Euphrates jobb partján közeledett, nem az övéitől, hanem a benszülöttektől hallotta a gyászos hirt. 26. *hic,* a dolog ezen állásánál fogva; *belli offensione,* megveretés, kudarc; *imperii diuturnitati .... vetere exemplo,* már a legrégibb időkben volt egy törvény arra, hogy az imperiumot senki se viselje soká, azonban Cicero idejében nem figyeltek már erre s Lucullus visszahivatásának, dacára hogy már 7 évig viselte az imperiumot, sem volt ez az oka, hanem ellenségeinek fondorkodása Rómában; *quod coniungant,* amire közösen vállalkoznak, amit közösen viselnek; *imperator noster,* az általunk választott hadvezér.

X. 27. *Qua re esset,* az imperfectum az előtte álló fecisse miatt; *esse videatur,* már a régieknél is mint sajátságos ciceroi szólásmód szerepelt, mivel körmondatait gyakran igy fejezi be; *innocentium,* eredeti jelentésben

veendő: aki senkinek sem árt; *deliberatio . . . quemnam . . . putaretis,* teljesebb kitétele ennek: quisnam praeficiendus esset; *antiquitatis memoriam,* az emlékezetben élő régi kort. 28. *virtutem* alatt Cicero itt mindazon jó tulajdonságok összegét érti, melyek a fővezért alkotják; *in summo imperatore* etc., e szónoki figurát »oratio universi generis«, — vagy *θέσις*-nek nevezik; *bello maximo* t. i. sociali, a marsusi vagy szövetségesek háborujában 90—88; *ad patris exercitum,* Pompeius atyja Cn. Pompeius Strabo, mint consul, 89-ben viselt háborut a szövetségesek ellen, meghódította Asculumot, diadalmaskodott a picentumiak felett s mint proconsul leigázta a vestinusokat és pelignusokat. A következő évben Rómába hivták, hogy a várost Cinna ellen védelmezze; az ifju Pompeius pedig mindenhol atyja kiséretében volt; *summi imperatoris* t. i. Sulla; *ieunte adulescentia,* Pompeius 23 éves korában Sullának három legiót hozott segitségül, amiért ez az imperator cimet adta neki; *concertavit,* perben törvényszék előtt; *triumphis,* midőn 24 éves volt a numidiai Hiarbas és Hispania felett triumphált; *civile,* Marius pártja, Cinna, Carbo és Lepidus ellen; *servile,* Spartacus ellen a rabszolga háboruban; *navale,* a kalózok elleni háboru; *diversa* logice »bella«-hoz tartozik; *esse* nem tartozik positam-hoz.

XI. 29. *oratio par,* megfelelő beszéd, kifejezés; *neque illae sunt solae* etc., »solae« állitmány. A hadvezéri tulajdonságok, melyeket rendesen emlitenek, mint az itt felsoroltak, nem az egyedüliek; a valódi hadvezérnek még másban is ki kell tünnie, amint a 36. p. mutatja; *industria,* erély. 30. *testis est,* többször ismételve a mondat elején: anaphora; *Sicilia. . . Africa,* Sulla a háboru befejezése után (83.) meghagyta Pompeiusnak, hogy a mariusi pártot, mely Siciliába és Afrikába menekült, vegye üldözőbe; *non terrore belli* = sine bello; *expetivit,* Crassus a senatustól Pompeiust, aki akkor Iberiában volt, kérte segitségül; *attenuatam,* erkölcsileg legyőzetve. 31. *gentes ac nationes,* gyakori összekötés sok nép jelölésére; *qui*

non = quin; *aut hieme,* mert nyáron a kalózokkal volt tele a tenger; *referto,* e melléknév személynevek mellett rendesen genitivussal, tárgynevek mellett pedig ablativussal jár; *ab omnibus imperatoribus*. . .*confici posse,* e figurát commutatio-nak nevezik. Definitiója Cicerónál: Commutatio est, cum duae sententiae inter se discrepantes ex traiectione ita efferuntur, ut a priori posterior contraria priori proficiscatur, hoc modo: »esse oportet, ut vivas, non vivere, ut edas«. *ab omnibus imperatoribus,* t. i. római vezérek Pompeius idejében; *omnibus annis,* e g y vezér életében.

XII. 32. *fuit*. . .*fuit,* szónoki figura, melyet conduplicatio- vagy iterationak neveznek, a görögben: ἐπίζευξις, ἐπαναδίπλωσις vagy παλιλογία; *proprium,* főnévileg veendő: sajátság; *propugnaculis imperii,* azaz: a sereg és a hajóhad; *vestri,* míg kevéssel ezelőtt »nostris« áll; »vestri« által még inkább kimutatja, hogy a szégyen csak a népet éri; *duodecim secures,* metonymia, e helyett »két praetor«, t. i. Sextilius és Bellinus. Minden praetornak a provinciaban hat — Rómában két — lictora s ugyananynyi bárdja volt. 33. *quibus vitam et spiritum ducitis,* mint a kikötők, melyekbe a gabona Sardinia-, Sicilia-, Afrika- és Aegyptomból jő Rómába; *celeberrimum,* nagyon látogatott; *liberos,* tulzás, minthogy csak egy leányt raboltak el; *nam quid ego,* a praeteritio alakjában Cicero egy nagy fontosságu tényre figyelmeztet; *lucem,* üdv, szerencse. 34. *praetereunda non sunt,* attractio; *tanti belli impetus navigavit,* képletes kifejezés a hajóhad rohamos támadására. 35. *confirmata,* az egyes szám a mondat szerkezetét világosabbá teszi; *in Achaiam omnemque Graeciam,* ez összeköttetésben Achaja csak a Peloponnesust jelenti. Ámbár Görögországot már 146. K. e. hódították meg, mint római provinciát Achaja név alatt mégis csak Augustus idejében rendezték be. *duo maria,* t. i. az adriai és a tyrrheni tenger; *legatos deprecatoresque* = legatos ad deprecandum, hendiadys; *spem deditionis,* remény, hogy hódolásuk elfogadtatik.

XIII. 36. *ceterae,* az erkölcsi és értelmi tulajdonságok; *artes,* jó tulajdonságok; *administrae comitesque,* artes eximiae állitmányai; *innocentia* = continentia in re pecuniaria. 37. *cogitare,* putare possumus-tól függ; *cupiditatem provinciae,* t. i. retinendae, a mihez a senatusnál és népnél befolyásos hivatalnokok segithettek; *vestra admurmuratio,* lehet, hogy e gyalázatos dolgok felsorolásánál az ellenfél kezdett el lármázni, lehetséges azonban az is, hogy a nép volt dühös a vétkesekre; *facit,* mutatja, bizonyitja. 38. *itinera...recordamini: tum..statuetis,* a futurum az imperativus után annak jelölésére, hogy a parancsot teljesitették; *cives Romani* lettek a szövetségesek Italiában a marsusi háboru után; *hibernis,* e teher alól egyes városok sok pénzen kiváltották magukat, de voltak városok, melyek immunitas-ához tartozott, hogy mentek voltak a téli szállásoktól. 39. *hic* = cum ita se res habeat; *excellere ceteris,* excellere itt antecellere vagy praestare jelentésében. dat.-sal gyakran fordul elő Ciceronál, de gyakrabban inter-rel áll; *sermones,* ellentétben litterae-vel, szóbeli hir; *hiemis,* genit. obiect.; *avaritiae,* genit. subiect.

XIV. 40. *age,* átmeneti szócska; *vero,* ceteris-hez tartozik; *inventum,* elért, lehetővé tett; *amoenitas* = amoenus locus; *urbis* = Athén; *signa,* szobrok; *tabulas,* scil. pictas, képek. 41. *nunc* négyszer ismételve (anaphora), a mostani állapot ellentétben a régivel; *de caelo delapsum,* mint isten küldöttje, »delabi« használtatik az égből a földre való leszállás kifejezésére; *fuisse,* hogy valóban léteztek. 42. *liberae,* szabadon, akadály nélkül; *sanctissimam,* feloldhatlan; *humanitate,* ellentétben fidem-mel, a minek következtében »iam« helyét változtatta; *et,* s mégis, a görög *εἶτα.*

XV. 43. *ea re,* e tekintetben; *aut contemnant aut metuant* hostes-re vonatkozik, *aut oderint aut ament* pedig socii-re; *iudicia* az által, hogy magas hivatalokban s mindenféle kitüntetésben részesitették. 44. *esse* nem tartozik desertam-hoz; *illius diei,* amelyen t. i. a lex Gabiniát tárgyalták, melynélfogva Pompeius a kalózok elleni há-

boru fővezérségét nyerte el; *templis,* a forumon levő templomok lépcsőzetei és tetői; *ut plura non dicam,* a nélkül, hogy többet mondjak. Megkülönböztető »ut plura ne dicam«-tól; *qui quo die* = nam eo die, quo is; *vilitas annonae,* Pompeius kineveztetése után a gabona és más cikkek ára nagyban leszállt, oly nagy remények füződtek megválasztásához; *unius hominis,* genit. obiectivus »spe«-hez és genit. possessivus »nomine«-hez. Megforditva t. i. hogy két nomen külömböző genitivusban függ egy nomentől 39. p. »hiemis non avaritiae perfugium«. 45. *iam,* átmeneti szócska; *accepta in Ponto calamitate,* értendő Triarius veresége; *ad ipsum discrimen eius temporis,* a veszélyes helyzet válságos pillanatában; *ad eas regiones,* ama vidékek közelébe t. i. Pamphyliába és Ciliciába.

XVI. 46. *ad eundem Cn. Pompeium* etc., tehát nem Metellus Piushoz, a másik hadvezérhez a Sertorius elleni háboruban. Hogy Mithridates valóban küldött-e követet a római táborba, akkor midőn Sertoriussal alkudozott, az kétséges. Lehet, hogy kém volt, a ki midőn elfogták, védelmül azt hozta fel, hogy Mithridates Pompeiushoz küldötte. 47. *praestare,* kezeskedni, jót állni; *sicut aequum est,* scil. dicere; *et ceteris,* felsorolásoknál néha »et« használtatik akkor, ha az utolsó rész valami általánost fejez ki, (ceteri, reliqui stb.) úgy, hogy az előző részek összesen egy sort képeznek, amelyhez azután az általános et-tel köttetik; *videamur,* hogy úgy lássék, hogy rólunk azt mondhassák; *invisa,* akkor lenne, ha azt mondaná, hogy Pompeius a szerencsét mindigre hatalmába keritette; »ingrata« pedig, ha e szerencséért nem mondana hálát az isteneknek. 48. *non sum praedicaturus* etc., e figurát praeteritio-nak nevezik, a görögben *παράλειψις*; *cives adsenserint* etc., disiunctio vagy disiunctum-nak nevezik e figurát, melynek definitiója: Disiunctio est, cum eorum de quibus dicimus, unum quidque certo concluditur verbo; ha az egyes mondatoknak egy közös állitmány helyett különkülön állitmányuk van; *adsenserint,* az activum Ciceronál csak a perfectumban s az ettől képzett időkben fordul elő;

hoc, csak azt; *tacitus*, minthogy gondolatban többet remél az ember, mint szóval ki mer mondani. 49. *dubitatis*, fogtok-e még habozni; *hoc tantum boni*, e nagy előnyt, hogy t. i. ilyen férfiút választhattok fővezérnek; *in rem publicam*, *ad* helyett, *in* »conferre« mellett csak egyedül e helyen fordul elő a klassikus prózában.

XVII. 50. *is erat deligendus*, imperfectum indicativi, mert a hypotheticus elömondatban imperfectum coniunctivi áll; *nunc*, így pedig, most pedig; *opportunitas*, szerencsés körülmény; *qui habent*, t. i. Lucullus, Glabrio és Marcius Rex; *summa*, »salute«-hez tartozik; *bellum regium*, Mithridates és Tigranes királyok ellen. 51. *honoris*, Hortensius 69. K. e. consul volt; *fortunae*, mint nagyon gazdag ember; *virtutis*, kitünő mint ember és államférfi; *ingenii*, nagy szónoki tehetsége miatt; *ratione*, nézet; *multis locis*, időhatárzóilag, sok esetben; *ipsa re ac ratione*, maga a tényállás. 52. *oratio*, a beszéd tartalma, az állitás; *re refutata*, minthogy Pompeius megválasztatása a kalózok elleni háboruban az államra nézve hasznos volt; *virum fortem*, vonatkozik az erélyre, a melylyel törvényjavaslatát az optimatesek támadásai ellen megvédte; *promulgasset*, legalább 17 nappal a tárgyalás előtt; *ex hoc ipso loco*, i. e. e rostris. 53. *vera causa*, a jó ügy, a valódi államérdek; *legati, quaestores, praetoresque*, a felsorolásból a rangfokozatra következtethetünk; *commeatu*, közlekedés.

XVIII. 54. *mare tenuisse*, a tenger uralmát birták; *disciplina navalis*, a tengerügy ismerete; *aliquot annos continuos*, több éven keresztül; *permanserit*, melynek neve, hire fönnmaradt; *utilitatis*, Róma nem szedhetett adót s nem kapott gabonát; *sed*, sed etiam helyett, miáltal az első tag a másodikhoz képest alig jő tekintetbe. 55. *salvos praestare*, a nyugalmat, a békét biztositani; *carebamus*, kerülnünk kellett; *escendere*, a rostrumra lépni; *exuviis nauticis*, Cicero itt az antiumi hajók rostrumaira (orr) utal, a melyekkel a forumi szószéket 388-ban diszitették.

XIX. 56. *bono animo,* jó szándékból; *in salute communi,* a hol a közjólét szóban forgott; *dolori suo* = indignationi suae; *una lex,* gabiniusi törvény. 57. *quo* = eo igitur; *obtrectatum esse,* neheztelésből valaki ellen fellépni, valamit megtagadni; *quem velit .... qui impetret,* a constructio ez: utrum ille, qui...legatum, non est idoneus, qui impetret, quem velit; *periculo,* mert a ki egy javaslatot inditványozott, felelős volt a törvény következményeiért; Gabinius ezenkivül veszélyben forgott, mert az elkeseritett senatorok majdnem agyonütötték. 58. *an,* sunt tam diligentes-hez tartozik; *honoris causa,* ha tekintélyes, még életben levő polgárokat emlitettek egy ügyben, a melyben nem szerepeltek, ezt a szólásmódot szokták használni; *diligentes,* szőrszálhasogató, töprenkedő, de ez által maga Cicero is bevallja követelésének jogtalanságát; *praecipuo iure esse,* előjogot élvezni; *ad senatum relaturos,* terminus technicus, inditványt tenni a senatusnál; *gravabantur,* nem örömest tenni, nehézséget valami elé gördíteni; *me...relaturum,* ily inditványra Cicero mint praetor jogositva volt, azonban minden senator, aki magasabb vagy egyenlőrangu volt az inditványozóval a napirendre utasithatta; a consulok is ellenszegülhettek (ez az »edictum inimicum«) egy nekik nem tetsző javaslatnak az által, hogy egyszerüen a napirendre mentek át. Ily edictum, ugymond Cicero, nem fogja őt visszarettenteni, ha csak egy néptribun nem lesz oly merész s vetojával (intercessio) majd a nép kivánsága ellen felszólal; *ius beneficiumque,* hogy t. i. megengedték Pompeiusnak, hogy legatusait maga választhatja; *socius adscribitur,* Pompeius mellett Gabiniusé a legnagyobb hadi dicsőség.

XX. 59. *si quid eo factum esset,* euphemisticus körülirás, e helyett: ha valami baja történnék. Cicero itt ügyesen Catulus gyengébb érvelését teszi első helyre, a valódi ok még csak a következő pontban jő; *cum omnes,* az által hogy stb. *in hoc ipso dissentio,* amennyiben Catulus ugyanazokból az előzményekből mást következtet, mint én; *viri vita..virtute,* alliteratio. 60. *non dicam,*

szónoki figura: praeteritio, *παράλειψις*; *ad novos casus*, uj viszonyok közt uj rendszabályokhoz kell nyulni; *ab uno imperatore*, t. i. Scipio Aemilianus, a második század második felében állt a törvény: ne quis consul bis fieret, a mely valószinüleg Marius idejéig volt érvényben; *summa ...voluntate*, azt épen nem mondhatnók biztosan; ő csak az optimatesek képviselőjéül tekintetik.

XXI. 61. *Quid tam novum* scil. fuit; *adulescentulum*, akkor 23 éves volt; *conficere*, gyüjteni; *homini peradulescenti*, ez 24 éves korában történt, ámbár a törvény szerint 30 éves kor volt szükséges az első államhivatal (quaestura) viselésére; *innocentia*, feddhetlenség, igazságosság; *omnium ... studio*, általános részvétellel. 62. *inusitatum* = contra morem, consuetudinem factum est; *duo consules*, Aemilius Lepidus és Junius Brutus 77-ben K. e.; *pro consule* = cum imperio proconsulari; *non...pro consule, sed pro consulibus*, e gúnyos élcet az akkori consulok ellen Cicero szintén Pompeius dicséretére használja fel; *constituebatur*, nyomatékosabb mint »ponebatur«; *alium magistratum*, scil. curulem; Pompeius még nem volt 36 éves, midőn consul lett; *quam ut* = quam quod factum est, ut; *in hominibus*, minden emberre nézve; *hominibus ... hominum ... homine*, traductio, l. 1. p.

XXII. 63. *videant*, t. i. a maniliusi javaslat ellenei; *illorum auctoritatem*, minthogy a senatus a nép megkérdezése nélkül is gyakran átlépte a szabályokat, igy midőn Pompeiust Hispaniába küldötte, vagy midőn M. Antoniust imperiummal ruházta fel, most Cicero a népet buzditja, hogy szintén jogában áll, ily rendkivüli engedményeket tenni; *suo iure*, azon jognál fogva, melyet kivivtak, hogy Pompeiust a kalóz háboru fővezérévé választották. 64. *studia vestra*, hajlam, rokonszenv; *plus...vidistis*, mélyebb, behatóbb politikai belátástok van; *isti principes*, az optimatesek vezérei, mint Catulus és Hortensius; *sibi.... auctoritati*, kettős dativus: az első a gerundium dativusa, a másik parere-től függ; *interiorum*, Ázsia belsejében levő provinciák; *nihil aliud* = de nulla alia re. 65. *per*

hos annos, az utóbbi években; *quibus causa .... inferatur,* kik ellen ürügyet használnak. 66. *coram,* négy szem közt, a hol a neveket és a tényeket is fel lehet emliteni; *noverunt...vident...audiunt,* chiasmus; *hostium simulatione,* azon ürügy alatt, mintha ellenség ellen küldenők; *non modo* = non dicam; *animos ac spiritus,* vágy és dölyf; *capere,* kielégiteni.

XXIII. *collatis signis,* nyilt csatában; *qui...qui... qui* etc., anaphora; *manus, oculos, animum,* climax; 67. *civitatem pacatam fuisse* etc., commutatio; *praetores,* a jelen volt P. Serviliusra való tekintettel, kinek becsületességét egyebütt is dicséri. E szemrehányás különösen M. Antonius Creticusra vonatkozik, aki a kalózok elleni fővezérséget arra használta fel, hogy a provinciákat kifosztogatta; a krétaiak elleni csatában elvesztette flottáját; *adsequi,* mert csak szégyent vallunk általuk; *classium nomine,* úgynevezett hajóhadaikkal; mert az állam pénzét nem a hajóhad jó karban tartására forditják, hanem elcsempészik, s igy a hajóhad nem képes az ellenséggel harcolni; *iacturis,* pénzáldozatok; befolyásos egyéneket megvesztegetnek, hogy vezérséget nyerhessenek; *conditionibus,* azon föltételeket érti, melyeket hitelezőiknek tesznek, abban a reményben, hogy Ázsiában majd meggazdagodnak. 68. *nolite,* itt nem fejez ki tiltást, hanem csak intést és ajánlást; *inter tot annos,* annyi éven át; *quem....gaudeant* = qui talis est ut....gaudeant; *bellorum omnium* = bellorum omnis generis; *summo ingenio,* mint szónok nagy tekintélye volt.

XXIV. 69. *auctore populo,* a nép beleegyezésével, a mely számosan megjelent és magatartásával a javaslat mellett nyilatkozott; *iterum nunc,* mint a gabiniusi törvénynél; *de re,* a teendő, t. i. Pompeius megválasztása; *hoc beneficio,* általános, a következő »hac potestate praetoria« bővebben magyarázza. 70. *qui .... praesident,* az istenek, kiknek templomai a forumon voltak, vagy a capitoliumtól látszottak, mint Vesta, a Dioskurok, Vulcanus, Concordia, Fortuna, Saturnus temploma; *huic loco tem-*

ploque, t. i. a szószék; mint az auguroktól szentelt hely a szószék is templum. *neque quo...neque quo*, sem mint ha ...sem pedig azért, hogy; *periculis*, repellendis; *honoribus*, persequendis, céltjelölő dativus; *ut hominem praestare oportet*, amennyire az ember jót állhat, biztosithat, tehet; *honorem*, a szónok a jövendő tiszteleti állásokra, consulatusra vagy másra gondol; *ex hoc loco*, azon érdemek által, melyeket mint szónok a nép és állam ügyében szerez. 71. *mihi susceptum est*, a dativus gyakran áll a participium perfecti mellett, a mi által azt fejezzük ki, hogy egy tény valakire nézve határozottan be van fejezve, de a participium ekkor adjectivum értelemben áll; tehát: amire elszántam magam. Igy áll gyakran auditus, cognitus, perspectus; provisus, constitutus, institutus, deliberatus, provisus; *bonam gratiam*, kegy; *non inutiles*, e helyett »utilissimus«, litotes; *statui*, elhatároztam magamban, elvül tüztem ki magamnak; *rationibus*, érdek.

TULAJDONNEVEK MAGYARÁZATA.

Achaia, l. a szövegmagyarázat 35. p.

Aegeum mare, l. Delos.

Aetolus, az aetoliaiak Epirus szomszédságában laktak; Antiochus segitségével 192-ben az achaiokat, athénieket és más római frigytársakat megsértettek, míg Róma leigázta őket.

Africa, miután Pompeius Siciliában legyőzte volt a mariusi pártot, Afrikába ment, hogy Cn. Domitius Ahenobarbust, aki Hiarbassal, Numidia királyával szövetkezett, legyőzze. Uticánál meg is verte, a hol serege Imperatornak kiáltotta ki. Domitius a csatában esett el, Hiarbas birodalmába menekült, azonban Bulla meghóditása után kivégeztetett. Uralmát Hiempsal nyerte el.

Amisus, pontusi erőd az ugyanoly nevezetü tengeri öböl mellett, Sinopetől délre. Az athéniek alapitották, s midőn tengeri uralmukat elveszitették, előbb a perzsa királyok foglalták el, később N. Sándor ismét visszaadta régi szabadságát.

Antiochus, III. syriai király; a rómaiak 192—190-ig viseltek ellene háborut, mert szövetségeseiket, Attalost, Eumenest és a rhodusiakat megtámadta. Kétszer nyertek fölötte csatát: Corcyrusnál (191.) és Myonnesusnál (190.).

Appia via, az a hires országut. melyet Appius Claudius censor készitett; előbb csak Rómától Capuáig terjedt, később Brundusiumig. A hires utnak ez utóbbi része, mely közel volt a tengerparthoz, veszélyessé vált a kalózok itteni kalandozása folytán.

M. Aquillius, l. 11. p. consul 101-ben, tiz évvel később egy sereg élén Mithridates ellen ment, hogy az elüzött bithyniai és cappadociai fejedelmet ismét trónra segithesse. Követeléseiknek Cassius volt nyomatékot adandó, azonban miután csatára került a dolog, Mithridates győzött. Aquillius, kit a háboru főokozójának tartott, kezébe esett s egy szamáron megkötözve körülhordoztatá, végre Pergamumban, hogy nagy kincsvágyát megbüntesse, forró aranyat öntetett szájába.

Ariobarzanes, a rómaiaktól kinevezett cappadociai király, az első mithridatesi háboruban. Mithridates többször elüzte, de a rómaiak mindannyiszor visszahelyezték. regnum A. = Cappadocia.

Asia, értendő a provincia, amely Ázsia legtöbb és legnagyobb tartományait foglalta magában, nevezetesen Phrygiát, Pamphyliát, Ciliciát, Lycaoniat. K. e. 149 óta még hozzájárult Mysia az Olympus hegyig, Aeolis, Lydia és Jonia, Caria a dór városokkal, kivéve Rhodust és az ennek birtokában levő Peraeat.

Bosporanus, a kimmeriai Bosporus lakói, a mai Krimmben. Ezeket Mithridates a háboru kitörése előtt meghóditotta, de később ismét elpártoltak tőle. A beszéd-

ben emlitett tény azonban már Murena betörése előtt történt. (83.)

Brundusium, Calabriában, igen jó s már régtől fogva történelmi nevezetességü kikötő hely. Görögország és Ázsia egyik kulcsa.

Caelius (Latinensis) néptribun, aki hivatalos éve végével legatus lett.

Caieta, ismeretes kikötő déli Latiumban.

Cappadocia, a kis-ázsiai középtartományok keleti része, Pontustól délre. Legmélyebben fekszik a pontusi tartományok mögött; el van rejtve mint egy barlang.

C. Cassius (Longinus Varus) consul 73-ban; a Spartacus elleni háboruban (72.) vereséget szenvedett. — A maniliusi törvényjavaslat melletti szónokok közt Julius Caesart nem emliti a szónok, ámbár Caesar hevesen védelmezte azt. De ő ekkor még nem viselt volt magasabb hivatalt; (68-ban quaestor volt) csak a következő évben (65.) lett aedilis curulis.

Q. (Lutatius) *Catulus,* a cimberek legyőzőjének fia, consul volt 78-ban, s ekkor másik consultársa M. Aemilius Lepidus ellen, aki a sullai alkotmányt meg akarta változtatni, Pompeiussal együtt hadakozott. Nemsokára legyőzték s igy egy uj polgárháboru csiráit fojtották el. A nevezetes gabiniusi törvényjavaslat tárgyalásánál, melynélfogva Pompeius az imperiumot a kalózok ellen megnyerte, az öreg Catulus, a senatus legtiszteltebb tagja, azon volt, hogy a fővezér ne maga nevezze ki legatusait, hanem a nép válaszsza. Ez azonban nem történt meg. Midőn a gabiniusi törvényjavaslat tárgyalásakor azt kérdezte a néptől: Ha Pompeiusnak valami baja lesz, kire fogjátok majd azután az imperiumot ruházni? a gyülekezet egyhangulag azt felelte: Te rád! — Capitolinus mellékneve is volt, mert a leégett Capitolium helyreállitását ő reá bizták. (69.)

Cilicia, a kalózok menhelye Kis-Ázsiában, a lakosok majdnem mindnyájan kalózok voltak. Miután Pom-

peius legyőzte őket, hivek lettek s többször segitettek rajta.

Cimbri és *Teutŏni*, Germania éjszaki részén lakó néptörzsek; később Italiába csaptak s nagy rémülést okoztak, de Marius legyőzte őket.

Cnidus, város a kis-ázsiai Caria félszigeten, Triopion előhegyen. Venus volt a sziget védő istennője.

Colophon, partvidéki város Lydiában, Ephesustól éjszaknyugatra. Nevezetes volt Apollo Klarios jósdájáról, melyet a kalózok elpusztitottak.

Corinthus, Achaja fővárosa, Athén után Görögország legszebb városa, az ioniai és aegaeumi tenger közt nagy kereskedéssel. Az emlitett sértés az achajai szövetség egyik gyülekezetén történt. A római követeket előadásuk közben kigunyolták s nagy lármával kiutasitották a gyülekezetből; mások szerint tettleg is bántalmazták a követséget. Ez óhajtott alkalmat szolgáltatott a rómaiaknak a virágzó város elpusztitására. Cicero csak a csekélyebb sértésről szól, hogy annál inkább feltüzelje hallgatóit.

Cretenses, Cratában 68 óta Q. Metellus roppant kegyetlenséggel kormányzott. A krétaiak követeket küldöttek az akkor Pamphyliában tartózkodó Pompeiushoz, s arra kérték, hogy ő mint főhadvezér vegye át a szigetet. Pompeius, ámbár Metellus nem tartozott legatusai közé, mégis beavatkozott s először Octavius által kérette fel Metellust, hogy a krétaiakkal ne folytassa az ellenségeskedést; később Cornelius Sisennát küldötte el fegyveres segitséggel, de Metellus még inkább sanyargatta a népet. Már kitörőben volt a harc a római legiók közt, midőn Pompeius az egész ügyet, mely ugyis kevés dicsőséget hozott volna reá, abban hagyta s figyelmét a mithridatesi háboru uj phasisára forditotta.

C. (Scribonius) *Curio*, consul 76-ban K. e. Mint Macedonia proconsula (75—73) győzelmet aratott a thráciaiak és dardanok (a mai Szerbiában) fölött, ahol mint a

római vezérek közt az első egész a Dunáig hatolt. Mint szónok is hires volt.

Cyzicenorum (urbem), Cyzicus városa nevezetes kikötővel, a Propontis hasonnevü szigetén, Mysia szomszédságában, a szárazfölddel hid által összekötve. A peloponnesusi háboruig csak igen jelentéktelen város volt, de Athén és Miletus sülyedésével mindinkább emelkedett, mig végre a pergamusi fejedelmek, de még inkább a rómaiak nagy tekintélyre és gazdagságra segíték. A lakosok vitéz ellenszegülése a mithridatesi ostrom alkalmával a »libera civitas« jogát szerzé meg a városnak. Mithridates roppant nagy sereggel ostromolta, mely ostrom és a hősies védelem egyike az ó-kor nevezetesebbjeinek. Lucullus a város védelmére sietett s Mithridates háta mögött erős állást foglalt el, s ha közvetlen nem is védhette a várost, de az ellenség elől a szárazföldi közlekedést megszakította. Miután Mithridates csak a tengerre volt utalva, s a rossz időjárás is kárt okozott neki, serege egy részét a málybával elküldötte, de ezt Lucullus megsemmisitette. Éhség és dögvész pusztitották a hátramaradt sereget s 73-ban, midőn az ostromlottak az ellenség sáncait is elfoglalták, Mithridates a hajóhad segélyével megmentette azt, amit lehetett. Ő maga Bithyniába menekült, 10 ezer embert, 50 hajóval 3 fővezér alatt (Varius, kit Sertoriushoz küldött, a paphlagoni Alexander és az eunuchus Dionysius) pedig a célból küldött Italiába, hogy ott a polgárháborut ismét lángra lobbantsa. Lucullus azonban a főhadat Lemnos közelében egy sivár szigetnél (Neae) utolérte s teljesen megverte. A három vezért egy üregben találták; Dionysius megmérgezte magát, Alexandert a triumphus számára tartották fen, Variust pedig kivégezték, mert Lucullus nem akarta őt egykori római senator létére a diadalmenetnél vezettetni.

Delos, sziget az aegaeumi tengerben, a cycladesek legfőbbike; hires volt szentélyéről és virágzó kereskedelméről. Különösen Corinthus eleste után Delos lett az ázsiai kereskedés főrakóhelye Italia, Görögország és Ale-

xandria számára. A mithridatesi háboruban majdnem egészen elpusztitották a szigetet s azóta nem is vergődött fel többé, mivel Augustus uralma alatt a tengeri kereskedés számára egészen más utak lettek kijelölve.

Falcidius, néptribun; az örökösödési és végrendelkezési törvény (lex Falcidia) szerzője.

Gabinius (Aulus), mint néptribun 67-ben Kr. e. egy törvényjavaslatával diadalmaskodott, melynek folytán a kalózok elleni háboru főparancsnokságot Pompeiusra ruházták s a következő évben Cicero pártfogásával Pompeius legatusa lett Ázsiában. 67-ben a tenger kizárólag a kalózok kezében volt; ennek pedig részint a hajóhad parancsnokának, Marcus Antoniusnak képtelensége, részint az arméniai hadsereg feloszlatása volt az oka. Az eleség Rómában mindinkább drágább lett, minthogy nem hozhattak gabonát, s a nép a senatuson akart boszut állni. Pompeius ekkor már két éven át visszavonultan élt Rómában s csak az alkalomra várt, hogy hadi dicsőségét ujra megmutathassa. 67 elején két fontos törvényjavaslattal léptek fel; az egyik Lucullus elmozditására vonatkozott, akit azután Acilius Glabrio helyettesitett, hogy a mithridatesi háborut bevégezze; a másik, fontosabb, a kalózok elleni háboru fővezérségéről szólt. A második javaslat szerint a senatustól választandó *egy* emberre kellett a fővezérséget ruházni, hogy a tengert e csapástól megszabaditsa; uralma az egész középtengerre s a partokra egész tiz mértföldnyire a szárazföldbe terjedjen; három évre választandó; 25 legatus vegye körül, kik a senatori rangból valók; mindezeket praetori hatalommal kell felruházni; két kincstárnok quaestori méltósággal is kisérje. Mindezeket maga a fővezér válaszsza. 120 ezer gyalogos-, 4000 lovas- és 500 hajóból álló hadat szereltek fel. E roppant hatalom egy ember kezében méltán félelmet keltett a senatusban, de a nép ellen nem tehetett semmit. Az a szabadság, hogy ő választhatja ugyan a fővezért, nem volt tulajdonképi szabadság, mert a nép már előre Pompeiust jelölte ki. Midőn Gabinius e két javaslattal fellépett, a senatorok majdnem

megölték. De ő kimenekült, s a népet a curia elé vezette, hogy azt ostromolja. Piso consult a fölbőszült nép majdnem agyonveri, ha Gabinius idejekorán meg nem akadályozza. A népet mindenféle hirekkel nyugtalanították; így azzal, hogy a senatorok Pompeiust meg akarják ölni, hogy Lucullus az államkincstári pénzt Rómában kamatokra adta ki stb. Ezalatt elérkezett a szavazás napja. A forum roppantul megtelt, még a háztetőket is elfoglalták. Gabinius társai megigérték ugyan a senatusnak, hogy intercessio által (l. A szövegmagyarázat 58. p.) a javaslatot a napirendről el fogják mozditani, de nem merték. Csak Otho volt oly bátor azt javasolni, hogy ne egy, hanem két fővezért válaszszanak. Catulus is felszólalt ekkor, (l. Catulus) de mind hiába. Mind a javaslat törvénynyé lett, sőt még mindent, amit Pompeius utólag kért, törvénynyé szentesitették. A gabiniusi javaslat elfogadása után, a gabonaárak azonnal leszálltak; Pompeius megfelelt a nép várakozásának, mert három hónap alatt az egész tenger megtisztult a kalózoktól. Az optimatesek azonban átlátták, hogy enynyi hatalom egy ember kezében nem fér össze, s midőn egy évvel később Manilius azzal a javaslattal lépett fel, hogy Pompeiust, a ki az imperiumot még viselte, a mithridatesi háboru egyedüli fővezérségével is ruházzák fel, az optimatesek még inkább féltek, mert látták, hogy minden jel arra vall, hogy az állam szemei egy emberen függnek, s hogy ez csakis a monarchia felé vezethet.

A legatusok megválasztása a fővezér mellé a senatus dolga volt ugyan, de mindig az imperator kivánsága szerint jártak el. Pompeius jogában állott volna, már a kalóz-háboruban Gabiniust mint legatust kérni, de ezt az illem tiltotta s ezenkivül egy régi törvény (lex Licinia et Aebutia), a mely azt rendelte el, hogy ha valaki javaslatot hoz egy potestas vagy curatio felől, akkor sem ő, sem tiszttársai vagy rokonai e hatalom viselésében nem vehetnek részt. Már pedig a legatus mint alparancsnok ebbe a körbe tartozott, így tehát Pompeius mindjárt nem választotta meg, de rövid idő mulva azt követelte, hogy Gabi-

niust adják melléje legatusnak. A senatus erre nem volt hajlandó, mert Pompeius ekkoriban még nem nyerte volt el a Mithridates elleni háboru fővezérségét s igy még abban az imperiumban állt, melyet a gabiniusi javaslat folytán nyert. A senatus tehát joggal tagadta meg kérését, de Cicero az egész beszédben az optimatesek ellen küzd; ha ekkori buzgalma helyes is volt, de mindenesetre sok törvényt megsértett, ami később azután ártalmára vált.

Gallia (testis est), midőn Pompeius Hispaniába indult Sertorius ellen (76.) egyes galliai törzsek, melyeket Sertorius küldöttei feltüzeltek, utját állták s csak nagy csaták után mehetett Hispániába. — *G. Transalpina* déli része 122 óta római provincia volt.

Glabrio, (M.' Acilius) Lucullus helyébe a Mithridates elleni háboru fővezérévé neveztetett ki. Az ázsiai harctéren azonban nem tehetett semmit, mert nem sokára Manilius javaslata elfogadtatván, Pompeius kapta a fővezérséget. Ő ekkor Bithyniában proconsul volt s méltóságáról le kellett mondania, még mielőtt esztendeje letelt.

Hispania, ahol Pompeius Sertorius ellen háborut viselt; *duabus Hispaniis,* az Iberus által két részre osztott Hispania. *Bellum Hispanense* alatt a Sertorius elleni háborut kell érteni; Mithridates Sertoriust is igyekezett a maga részére megnyerni; pénzért és hajókért a kisázsiai tartományokat igérte neki.

Hortensius (Q.), Cicero előtt Róma legnagyobb szónoka, kit azonban valamivel fiatalabb kortársa Cicero végre fölülmult és elhomályositott. Mindazonáltal e két férfi közt, ha nem is benső, de barátságos viszony volt mindig. Hortensius mint az optimatesek szónoka, ellenezte úgy a gabiniusi, mint a maniliusi törvényjavaslatot. Tény az, hogy Hortensiusnak és pártjának e tekintetben igazuk volt, mert Pompeius sok győzedelme, melyekkel Cicero a maniliusi javaslat pártjára kél, még nem jogos cim a törvénysértésre. Pompeius kétszer tartott triumphust, ámbár még nem is volt joga rá, Sertorius ellen hadakozott, noha

quaestor sem volt még, consul lett, anélkül, hogy a külömböző rangfokozatokon áthaladt volna.

Illyria, a mai Dalmácia, a hova Pompeius szintén küldött hajókat a kalózok ellen.

Italia, Pompeius itáliai győzelme abban állt, hogy midőn még mint ifju sereget toborzott s azt a Görögországból hazatérő Sulla elé vezette (83.), mielőtt vele egyesülhetett volna, az ellenpártot több apróbb csatározásban legyőzte.

Jugurtha, a hires numidiai király. Az egy Marius három ellenséget győzött le: a cimbereket, a teutonokat és Jugurthát.

Lentulus (Gneus) (58. p.) néptribun, aki később legatus lett; külömben ismeretlen. Midőn e beszéd mondatott, még életben volt.

Lentulus (Cn. Cornelius L. Clodianus) (68. p.) Lucullussal volt consul és Spartacussal hadakozott. 70-ben censor volt s L. Gelliussal a senatus egy nyolcadrészét, 64-et, a listákból kitörölt.

Lucullus (L.), tudományosan müvelt derék hadvezér, ki elébb Sulla alatt a szövetségesek háborujában szolgált. Mithridates elleni harcait l. a Bev. Cicero a beszédben Lucullust még inkább dicsőiti, hogy ez által megmutassa, mily roppant nehézségekkel jár a mithridatesi háboru bevégzése.

Manilius, akinek javaslata mellett beszédünket tartották. Néptribun volt 66-ban; ekkor midőn a mithridatesi háborut semmikép sem végezhették be, Manilius lépett fel az ismeretes javaslattal, hogy Pompeiusra ruházzák a fővezérséget. Amint a beszéd mutatja, az optimatesek a javaslat ellen voltak, azonban mégis keresztül ment. Pompeius ennek értelmében roppant hatalommal ruháztatott fel. A rendkivüli hatalmat, melyet a gabiniusi törvény értelmében nyert, megtartotta, azonkivül még az összes Ázsiában levő csapatok fővezérségét, továbbá a már meghóditott és a meghóditandó provincziák főparancsnoksá-

gát egész Arméniáig. A nép mellette volt, s az ellenzékből csak Hortensius és Catulus mert fölszólalni.

Marcellus, (M. Claudius) akit Róma kardjának neveztek. Syracusae meghóditója a 2. pun háboruban; ötször nyerte el a consulatust.

Marius, a cimberek, teutonok és Iugurtha legyőzője; Sulla ellenfele; hétszer volt consul.

Maximus, (Q. Fabius M. Cunctator), a második pun háboruban viselt nagy szerepet. Dictator s öt izben consul volt.

Medea, colchisi királyleány, aki beleszeretett Jasonba; megszökött s vele vitte öcscsét Apsyrtust. Midőn atyja üldözőbe vette, öcscsét darabokra vágta s egyenkint a tengerbe hányta, hogy utána jövő atyja a hulla fölszedésével legyen elfoglalva, mialatt ő megmenekülhet. E hasonlattal él Cicero, hogy Mithridates cselét, melyet a cabirai csata után elkövetett, illustrálja. Midőn t. i. a vereség után Mithridates a podgyászt elküldötte, maga is majdnem fogságba esett. Lucullus meghagyta katonáinak, midőn az ellenségnek utját akarta állni, hogy elébb mészároljanak le mindent s csak azután zsákmányoljanak. De midőn katonái a sok arany és ezüst szereket látták az ellenséges táborban, elfeledték a parancsot s a zsákmányolás általános volt. Néhány lovas, akik már majdnem elérték Mithridatest egy aranyat vivő szamarat találtak, melynek hátára ütöttek, s midőn az aranyok a földre hullottak, felhagytak az üldözéssel s az aranyokat szedték fel. Mithridates ekkép 2000 lovassal Árméniába jutott. — A Medea monda a római nép előtt is ismeretes volt, minthogy szinpadjuk számára többször feldolgozták a költők.

Metellus, néptribun, aki tribunátusa után követségbe ment.

Misenum, város és előfok Campániában, hat római mértföldnyire Cumae alatt. Itt temették el Aeneast.

Mithridates (VI. Eupator, föliratokon Mithradates) született Sinopéban a pontusi birodalom székvárosában. A történeti rajzok rendkivüli szellemi és testi erejéről tanus-

kodnak. Állitólag 20 nyelven beszélt, fegyverei a görög versenyjátékoknál nagyságuknál fogva bámulatot keltettek. A trónt 11 éves korában öröklötte, gyámjai s uralkodásra vágyó anyja által támasztott villongások között férfiasodott. Mithridates tevékeny, de gyanakodó és oly kegyetlen fejedelem vala, amilyen csak keleti zsarnok lehetett. Minden magasztosabb célt mellőzve, egyedül azon volt, hogy sok kincset szerezzen s birodalma határait szélesbitse. Minthogy a kis-ázsiai fejedelmek az ily nagy királynak utját önmaguk nem állhatták, védelmezőikül a rómaiakat kérték fel. Mithridates háboruba keveredett velök, mely némi félbeszakitással harminc évig (92—63) folyt; megmérkőzött ebben a rómaiak legjelesb vezéreivel, néha győzött, de ha vesztett is, nemsokára ismét sikra szállt.

Az első összeütközés Cappadocia miatt történt. Erre ugyanis jogot formált mind Mithridates, mind II. Nicomedes, Bithynia királya. Sulla 92-ben a tanács meghagyásából Ariobarzanest tette királylyá. Mithridates e közben leányát Cleopatrát Tigranesnek adta nőül s rávette, hogy Cappadociát támadja meg. Ariobarzanes menekült, s midőn Mithridates II. Nicomedes halála után a törvényes örökös, III. Nicomedes helyébe ennek öcsesét juttatá, a rómaiak M'. Aquilliust küldötték segitségül. Ez mindkét királyt visszahelyezte. De kincsszomja nem ismert határt; Nicomedest rávette, hogy Pontusba törjön be, s midőn Mithridates panaszaira Rómában nem hallgattak, csatára került a dolog. Nicomedes és Aquillius legyőzetett (l. Aquillius.). Később Mithridates meghagyta helytartóinak, hogy bizonyos napon a birodalmában levő összes itáliait öljék le; a kegyetlen parancsot majd mindenütt pontosan végre is hajtották. A rómaiak erre 88-ban L. Cornelius Sullát küldötték ellene, de a belviszályok őt egy ideig még Itáliában marasztották, mialatt Mithridates vezére Archelaos Görögország nagy részét elfoglalá. Sulla Görögországba jött, elfoglalta Athént és a Piraeust; a chaeroneai és az orchomenosi csaták pedig egész Görögország urává tették. Ró-

mában ezalatt Marius pártja vergődött túlsulyra, Sullát letették s Valerius Flaccusra bizták a háborut. Ezt legatusa Flavius Fimbria megölte, ő maga pedig eleintén szerencsésen harcolt Mithridates ellen. Ez Sullával békét kötött; Fimbria katonái nem akarván Sulla ellen harcolni, öngyilkossá lett. Sulla visszatért Itáliába. (L. Sulla.) L. Lucinius Murena, akit Sulla Ázsiában hagyott, zsákmányolási és diadal utáni vágyból Cappadociába vonult, (l. Murena) de nemsokára visszavonulásra kényszerítették.

Mithridates a következő éveket birodalma helyreállítására és ujabb hadi-készületekre használta fel. A rómaiak ekkor több oldalon el voltak foglalva s így nem figyelhették meg éber szemmel, mig csak 74-ben Cappadociát, Phrygiát és Bithyniát meg nem támadta. A rómaiak ekkor L. Licinius Lucullust küldötték ellene. Ez még 74-ben kiüzte Phrygiából az oda betódult pontusi csapatokat, azután tiszttársának, Cottának, segitségére ment, kit Mithridates Bithyniának Chalcedon nevü városánál, Byzantium átellenében, vizen és szárazon megvert. Lucullus a királyt már Cyzicus városa előtt találta (l. Cyzicus). Mithridates a város hős ellenállása után nagy veszteséggel kényszerült visszafordulni; hajóhadát tönkretették; ő maga is csak egy kalózhajón menekülhetett Sinopébe. Lucullns a menekülő királyt üldözőbe vette, s Sinopéből Amisusba, onnan pedig Cabirába üzte. Mithridates ujonnan szerzett csapatok élén itt szállt szembe a római hadsereggel. (71) A két sereg hosszabb ideig csaknem tétlenül állott egymással szemben, mig végre egy pontusi csapatnak megveretése a királyt és a sereget oly rémülettel fogta el, hogy a legnagyobb rendetlenségben visszavonulni siettek (l. Medea). A király Comanába s innen vejéhez Tigraneshez menekült. A háboru további menetére nézve l. a Bevezetést.

Murena, (L. Licinius) Sulla az első mithridatesi háboru bevégeztével pártjának kérésére kénytelen volt Rómába jönni; két legiót hagyott tehát a háboru szinhelyén Murena vezetése alatt. De ez vágyva a győzelemre és

dicsőségre, ok nélkül betört Mithridates birodalmába, úgy hogy Rómában panaszt emelt ellene. Murena nem akarván engedelmeskedni a senatusnak, egész a Halys folyóig nyomult előre, mindenütt pusztítva. A király azonban, aki már azelőtt nagy sereget és hadi-készletet gyüjtött volt, teljesen megverte s visszavonulásra kényszerítette Phrygiába. Aulus Gabinius Ázsiába sietett, hogy Murenának Sulla parancsait meghozza, hogy minden ellenségeskedést mellőzzön. Evvel végződött a második mithridatesi háboru. Murenának, ámbár csak zsákmányt és védteleneket hurcolt el, de tulajdonképi győzelmet nem nyert, mégis megengedték a triumphust 80. K. e. dacára annak, hogy csak Sulla legatusa volt; de vir praetorius létére megengedhették.

Numantia, hispaniai tartomány, melyet Scipio hódított meg. Virágzó város volt Hispania Tarraconensisben vagy Celtiberiában; 20 évig hadakozott a rómaiak ellen, míg Scipio által 14 évig ostromoltatva, végre feldulatott.

Oceani (ostium) alatt a fretum Gaditanum (Gibraltar) értendő, v. a közép tenger.

Ostia (ostiense), város és kikötő a Tiber torkolatánál, ahol a kalózok a római hajórajt megsemmisítették.

Pamphylia, kis-ázsiai tartomány Cilicia és Syria közt. Cicero túloz; ő ugyanis a távolságot Rómából veszi, hogy roppant nagynak tünjék fel; Krétától azonban nem volt oly igen messze.

Perseus, Macedonia királya, aki Samothrakénél csata nélkül átadta magát Cn. Octavius római hadvezérnek; (168) ez triumphus navalist tartott, azonban foglyok és zsákmány nélkül.

Philippus, (14. p.) III. Fülöp macedoniai király értendő, (200—197) a kivel a rómaiak az athéniek ügyében hadakoztak.

Philippus, (62. p.) (L. Ph. Marcius) consul 91-ben, censor 86-ban, Sulla-párti ember s Pompeius nagy pártfogója; mint szónok hires ügyességéről és kapós élceiről.

Pompeius, (Gnaeus) nemes családból szül. 106-ban.

Először atyja, Cn. Pompeius Strabo alatt a marsusok elleni háboruban vett részt. Atyja halála után állami pénzsikkasztás miatt bepörölték s csak Cn. Papirius Carbo védelmezésére mentették fel. Sulla visszatérése után (83) ehhez csatlakozott; 23 éves korában Picenumban, hol nagy birtoka volt, atyjának clienseiből és veteránokból saját költségén három legiónyi sereget szervezett s ezt a mariusi csapatok között Sullához vezette, ki őt »Imperator« cimmel tisztelte meg (l. Italia). Sulla alatt harcolt Pompeius (82) Cn. Papirius Carbo s az ifjabb Marius ellen; később pedig fővezére lett annak a seregnek, mely Siciliába és Afrikába ment, hogy az ellenfél oda menekült embereit üldözze (l. Africa és Sicilia). Siciliát kardcsapás nélkül foglalta el; a vezéreket kivégeztette, azután Afrikába ment, hol szintén győzött. Ekkor érkezett Rómából Sulla parancsa, hogy seregét egy legio kivételével bocsássa el, ezzel pedig várja be utódját. E parancsra az az álhir adott okot, hogy Pompeius seregét Róma alá akarja vezetni. Midőn Sulla a valódi állapotról értesült, ő is eléje ment a győztes Pompeiusnak és »Magnus« cimmel fogadta. De Pompeius diadalmenetet is kivánt. Sulla a törvényekre hivatkozott, melyek szerint abban csak dictatorok, consulok és praetorok részesülhetnek. Érdemeinek érzetében és dicsszomjában azt a nyilatkozatot tette Pompeius, hogy többen dicsérik a fölkelő, mint a leáldozó napot, mire Sulla fölkiálta: triumphato, triumphato! (teljék öröme benne!) s igy Róma (79) először látta oly lovagnak diadalmenetét, ki még főhivatalt nem viselt, sem pedig a tanácsnak tagja nem volt. Midőn Sulla halála után (78) Aemilius Lepidus consul annak intézményeit megsemmisiteni akarta, Pompeius Lutatius Catulussal megverték őt s igy a polgárháboru csiráit elfojtották. Erre Hispaniába küldötték. Az Alpeseken áthaladva (l. Gallia) a hispaniai parti tartományokat egész az Ebroig hamar leigázta; de Sertorius ellen részint Metellussal egyesülten, részint külön hosszabb ideig, változó szerencsével, nehéz csatái valának, mig végre veszélyes ellensége saját emberei össze-

esküvésének esvén áldozatul, (72) annak gyilkosán és utódján, Perpennán, nyert fényes győzedelmével a hosszu háborunak véget vetett. Visszatértében a sors az Alpeseken 5000 lázadó rabszolgával hozta össze, kik Spartacus megveretése s halála után bolyongva, talán épen az Alpeseken át akartak menekülni; ezeket fölkoncoltatta s dicsekvőleg jelenté a tanácsnak, hogy Crassus a rabszolgákat legyőzte ugyan, ő azonban a háboru gyökerét irtotta ki. Seregének élén Róma alá vonult és ujra diadalmenetet és a consulatust kérte; el is nyerte mind a kettőt s igy (71) mint lovag másodszor ült diadalt; a következő napon pedig a megszabott életkor előtt s a nélkül, hogy alsóbb hivatalokat viselt volna M. Crassussal elfoglalta a consuli hivatalt. Pompeius a nép kegyét államférfiui állásában is iparkodott megnyerni s igy meghasonlott a nemességgel. Hivatalos éve után Rómában maradt s alkalomra várt, midőn ismét fontos szerepet játszhatik. Ez nemsokára meg is jött. A földközi tengeren a rablás mindinkább elharapódzott; a polgári és a mithridatesi háboruk alatt igen nagy kiterjedésüvé s mintegy rendszerezetté lett. A rablók nagyobb hajókon indultak utra, szigeteket és parti tartományokat támadtak meg, szövetséget kötöttek hadviselő felekkel, működésöket elősegitő helyeket foglaltak el s valódi csapás voltak a középtengeri kereskedésre. Italia és a tartományok között a kereskedés pangott; az állam jövedelme csökkent; beszédünk elég élénk szinekkel festi a szomoru állapotokat. Ily körülmények közt lépett fel Gabinius törvényjavaslatával (l. Gabinius). Pompeius megfelelt a várakozásnak; rövid idő mulva a tenger ismét tiszta volt, a közlekedés és kereskedés rendes utjába tért vissza s az előbbi éhséget bőség váltotta fel.

A meglepő gyorsaság és ügyesség, melylyel Pompeius a tengeri rablók ellen viselt háborut bevégezte, azt a vágyat keltette, hogy a mithridatesi háborut is, mely Lucullus katonáinak lázongása és Acilius Glabrio tétlensége folytán ismét aggodalmat keltett, ugyanarra az ügyes kézre kell bizni. 66-ban inditványozta ezt Manilius tribun, s e javaslat mellett tartotta Cicero beszédünket.

Pontus, kis-ázsiai tartomány, a Fekete tenger déli partvidékén. Mithridates alatt azonban roppantul nagyobbodott s a birodalomnak is nevét kölcsönzé.

Punicum (bellum, Poenus) az ismeretes puni háboruk értendők, melyeket, Cicero szerint, a rómaiak a mamertinokért Messanaban, Saguntumért és Massinissáért viseltek.

Quirites, rómaiak. Az elnevezést Romulus Quirinustól kölcsönözték, a ki, miután az istenek közé fölvétetett, ezt a nevet nyerte, vagy a sabinok egy ily nevezetü helyiségétől (Cures), vagy a »quiris« szótól, mely a sabinok nyelvén lándzsát, a rómaiaknál átvitt értelemben hőst jelent, vagy pedig a cur-are, curia szóval hozzák kapcsolatba »a tanácskozók« jelentéssel. Értetik a római nép, ősének és védő istenének Romulusnak tisztelője és hive. A rómaiaknak e megszólítás, nemcsak azon számos erény tekintetéből tetszett, mely hitök szerint e névvel elválhatlanul egybeforrt, s ez elnevezés által mintegy nekik is tulajdonitattak, hanem azért is, mivel ők Quirinus istenségnek tiszteletét, mennél szélesebb alapokra fektetve óhajtották látni, mint kinek atyáik a Quirinalis halmon templomot épitettek, tulajdon papot (flamen Quirinalis) rendeltek és a hires Quirinalia ünnepeket léptették életbe, melyek Numa Pompilius alatt évenkint február hóban tartattak.

Rhodius, a rhodusiak, a macedoni és római uralom idejében a tengeri hadügyben nagyon hiresek voltak.

Samus, Ephesussal szomszédos hires sziget az ioniai tengerben. Emlitésre méltók kitünő cserépedényei, melyek az ó-korban »samia« név alatt általánosan ismeretesek voltak. — A kalózok már akkor foglalták el, midőn Sulla Ázsiában volt és Hera hires templomát kizsákmányolták.

Sardinia, egyike Italia élés-kamráinak.

Scipio, (P. Cornelius Sc. Africanus maior) a ki Hannibalt Zamanál (201) legyőzte és Carthagót meghóditotta.

Sertorius, (Q.) Marius párthive, hires hadvezér, ki Hispaniában hosszasan harcolt Sulla hatalma ellen. Pompeius bevégezte ugyan a háborut, de nem az ő ügyessége, hanem a Sertoriuson elkövetett árulás segitette őt a győzelemre (l. Pompeius).

Servilius, (P. S. Vatia Isauricus) consul 79-ben K. e. Ő vezette először a római sereget a Taurusba s három évi hadjáratban legyőzte az isauriaiakat Ciliciában. Különösen a kalózok ellen harcolt szerencsésen (78—75), de nemsokára hazatérése után ujra erősbültek. A senatus már 79-ben küldötte őt ellenök s egy véres csatában meg is verte őket, erre a kis-ázsiai partvárosok ellen fordult, melyek nekik kikötőkül szolgáltak. Még csak azután ment az isauriaiak ellen, akik a zord Cilicia éjszak-nyugati részében laktak s ott rabló fészkekkel birtak. Különösen a Taurus volt hatalmas erődük. Ő tehát felvezette a Taurusra seregét és Isaurát meghóditotta. Sok kalóz és kalózhajó jutott e győzelem által a rómaiak hatalmába, de nemsokára különösen a mithridatesi hajóhad szétszórt csapataiból uj erőt nyertek.

Sicilia (testis est), Pompeius a legyőzött mariusi párt hiveit Siciliában és Afrikában üldözőbe vette. Sicilia (82) kardcsapás nélkül hódolt meg; itt végeztette ki Cn. Papirius Carbot, egykori megvédőjét, s több előkelő Marianust. — Sicilia külömben úgy mint Sardinia és Afrika Rómát gabonával látták el; azért már az öreg Cato Siciliát »cellam penariam rei publicae nostrae, nutricem plebis Romanae« nevezte.

Sinope, hires miletusi gyarmat, legnevezetesebb görög kikötő és kereskedelmi város a Pontus Euxinus déli partján Paphlagonia tartományban; nevezetes volt Herkules szobráról is. Herkules t. i. megjelent Lucullusnak álmában s e miatt ez a várost sértetlenül hagyta. — Mithridates székhelye.

Sulla, (L. Cornelius) római patricius, a Scipiók ősi családjának ivadéka; vitéz és szerencsés férfiu, ki ifjuságát rosszul töltve, annál nagyobb tevékenységet fejtett ki

férfi korában. Magas hivatalok viselésével bizatván meg, még nagyobb tiszteletben részesült s többször győzedelmeskedett a haza bel- és külellensége felett. Dictatorsága alatt ismét feslett életet élt, s ő volt az, aki a köztársaságot elnyomá. Később önkényt lépett le a dictatorságról, de életének még hátralevő részét szerencsétlenségben, egy sajátságos betegség hosszu kinteljes gyötrelmei közt fejezé be. — A beszédben említett triumphus, az első mithridatesi háboru befejezése után történt. Sulla Mithridatest teljesen legyözte volna, azonban Rómában Marius pártja vergődött túlsulyra. Sullát a fővezérségtől megfosztották és L. Valerius Flaccust Flavius Fimbriával küldötték az ázsiai csapatok élére. Fimbria meggyilkolta Flaviust és Mithridates ellen szerencsésen harcolt. Ez azonban Sullához fordult békéért, amit ez hajlandó is volt megadni, mert Fimbria serege ellen is kellett küzdenie. Miután Lucullus egy hajóhadat is fölszerelt, (84) létrejött a béke Dardanusban, Troas tartományban. Mithridatesnek 80 hajót ki kellett szolgáltatnia és 3000 talentum hadisarcot fizetnie. A békekötés után Sulla Fimbria ellen ment; Fimbria katonái nem akartak testvéreik ellen harcolni s igy Fimbria öngyilkossá lett. Sulla a két sereget egyesitette s Curionak adta át, hogy vezesse tovább az ügyet s nem törődve a kalózok pusztitásával az itáliai ügyek rendezésére sietett; 83-ban megérkezett Rómába, de csak a polgárháboru bevégzése után 81-ben tartott két napi triumphust Mithridates felett.

Syria, gazdag ázsiai tartomány, melyhez tágabb értelemben a Tigris és Euphrates vidéke is tartozott.

Tigranes, Mithridates veje, Cleopatrát birta nőül; Arménia királya, a ki eleintén nem állt határozottan ipja pártján, de midőn Lucullus Appius Claudius által a hozzá menekült Mithridates kiszolgáltatását kérte, ezt megtagadta, a miért Lucullus megtámadta birodalmát s Tigranocertánál, az ujonnan épitett fővárosnál, megverte. Azután már inkább hallgatott Mithridates tanácsára.

Teutŏni l. *Cimbri.*

Jegyzetek **Titus Livius** XXI. és XXII. könyvéhez. Irták **Bartal** és **Malmosi.** Magyarázó ábrákkal. Ára 70 kr.

Szemelvények **Platon** műveiből. Összeállitotta, bevezetéssel, tartalom kivonattal és jegyzetekkel ellátta **Dr. Szamosi János.** Ára 50 kr.

Jegyzetek **Platon** művéhez. Irta **Dr. Szamosi János.** Ára —

P. Salusti Crispi libri de coniuratione **Catilinae et de Bello Jugurthino.** Magyarázó bevezetéssel ellátták **Bartal** és **Malmosi.** Ára 70 kr.

Jegyzetek **C. Sallustius Crispus** Catilina és Jugurtha czimű művéhez. Irta **Jánosi Boldizsár.** Ára 90 kr.

P. Terenti Adelphoe. Magyarázták **Burián J.** és **Pozder K.** Ára 90 kr.

P. Vergilii Maronis. Aeneidos Libri XII. Bevezetéssel és magyarázatokkal ellátta **Pirchala Imre.** I. rész I—VI. ára 70 kr. II. rész VII—XII. ára 80 kr.

Jegyzetek **Virgilius Aeneisének** I—XII. énekéhez. Irta **Pirchala Imre.** Magyarázó képekkel. Ára 80 kr.

A görög és római remekirók iskolai könyvtárá-ban az összes klasszikusok művei fognak ***egyenlő alaku*** *kötetekben lehető gyorsan egymásután megjelenni. Az egyes kötetek kiállitására a legnagyobb gond lesz forditva, hol szükséges leend, magyarázó* ***rajzok, képek és térképek*** *lesznek alkalmazva, egyáltalában e gyüjtemény ugy* ***kiállitásra,*** *valamint* ***árra*** *nézve is a külföldön megjelenő hasonló művek használatát feleslegessé akarja tenni.*

Eggenberger-féle kiadó-könyvkereskedés

Hoffmann és Molnár.

Kiadásunkban továbbá megjelent:

RHETORIKA.

A PRÓZAI MŰFAJOK ELMÉLETE.

A KÖZÉPISKOLÁK HASZNÁLATÁRA

IRTA

NÉVY LÁSZLÓ.

Ára 1 frt 20 kr.

E jelen mű, melyet szerzője szigorúan az uj tanterv szellemében készitett, a középiskolai VI. osztály tananyagát foglalja magában. A szerzőnek a tankönyvirodalomban kifejtett munkássága s eddigi sikerei biztositékot nyujtanak az iránt, hogy a tisztelt irodalomtanár urak igényeinek teljesen meg fog felelni. A régibb »irásművek elméleté«-nek egy része tökéletesitve jelenik meg benne, mig az uj szakaszokat ugy kell tekinteni, mint első feldolgozását a tanterv által taníttatni rendelt anyagnak. A hozzávaló olvasókönyv nem fog soká késni, azonban ennek megjelenéseig is ajánljuk a szerzőnek kiadásunkbna megjelent »Olvasmányok az irásművek elméletéhez« cz. szerkesztményét. Megjegyezzük még, hogy e rhetorikát, mint az irásművek elméletének I. részét, a **poetika** fogja követni, ugyanazon elvek szerint és rendszerben irva. Azon tanintézetek, melyekben szerzőnk stilisztikáját tanitják, kétségkivül nagy haszonnal fogják használni e műveket is, melyek egy jól átgondolt paedagogiai és didaktikai szempontból kitűnő ervhez alkalmazkodva, szoros összefüggésben tárgyalják az irodalmi oktatás anyágát. Különben a jelen mű mindenütt meg fogja helyét állani, ahol a növendékek alapos stilisztikai oktatásban részesültek, sőt tartalmi gazdagságánál, a beleszőtt magasabb irodalmi és műveltségtörténeti szempontoknál fogva magántanulmányozásra is kiválóan ajánlható.

Eggenberger-féle könyvkereskedés.

(Hoffmann és Molnár.)

Budapest, 1883. Az Athenaeum r. társ. könyvnyomdája.